

Sabiedrības integrācijas
fonds

Kultūras ministrija

RESURSU CENTRS CILVĒKIEM AR GARĪGIEM TRAUCĒJUMIEM

Resursu centrs cilvēkiem
ar garīgiem traucējumiem "ZELDA"

Pētījums par rīcībspējas ierobežošanas praksi Latvijā 2021. gadā¹

Rīga, 2022

¹ Pētījums ir sagatavots RC ZELDA projekta "Būt sadzirdētam!" (Nr. 2022.LV/NVOF/MAC/057/10) ietvaros ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par tematiskā ziņojuma saturu atbild Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem "ZELDA".

Saturs

IEVADS.....	3
1. Rīcībspējas ierobežošanas tiesiskais regulējums.....	5
2. Publikāciju satura atbilstība normatīvajiem aktiem.....	8
3. Rīcībspējas ierobežošanas jomas	11
3.1. Pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana mantiskajās jomās	15
3.2. Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana mantiskajās jomās	18
3.3. Pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana nemantiskajās tiesībās.....	22
3.4. Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana nemantiskajās tiesībās	23
4. Aizgādņības veidu noteikšana un to biežums	25
5. Tiesu nolēmumu publikāciju un pilno tiesu nolēmumu analīze.....	28
6. Salīdzinājums ar 2019.gadā veiktā pētījuma datiem.....	33
Nobeigums.....	36

IEVADS

Šī pētījuma mērķis ir izpētīt tiesu praksi rīcībspējas jautājumos pēc publiski pieejamās informācijas publikāciju veidā oficiālā laikraksta "Latvijas Vēstnesis" mājas lapas tiesu nolēmumu sadaļā², kas pieejamas <https://www.vestnesis.lv/oficialie-pazinojumi/tiesu-nolemumi> (turpmāk – publikācijas) un izlases veidā, pēc publikāciju numuriem vai publikācijā norādītajiem tiesu nolēmumu numuriem, ja tāds ir bijis norādīts publikācijā, pilnajiem tiesu nolēmumiem, kas pieprasīti no Latvijas Republikas tiesām (turpmāk – tiesu nolēmumi), izvērtējot esošo situāciju un konstatējot problēmas. Mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. Izpētīt rīcībspējas ierobežošanas tiesisko regulējumu;
2. Izpētīt publikāciju satura atbilstību normatīvajos aktos noteiktajam;
3. Izpētīt jomas, kurās visbiežāk personām tiek ierobežota rīcībspēja;
4. Analizēt biežumu, cik bieži personai noteikti rīcībspējas ierobežojumi personiskajās nemantiskajās tiesībās;
5. Izpētīt nodibinātos aizgādņības veidus – kopīga vai atsevišķa lemtspēja;
6. Analizēt nodibināto aizgādņības veidu biežumu;
7. Analizēt publikāciju satura atbilstību pret tiesas nolēmumos lemtu;
8. Salīdzināt personai rīcībspējas ierobežojumu jomas, aizgādņības veidus un to biežumu, ar 2019.gadā veiktā pētījuma datiem.

Pētījums tika veikts tikai par tiem tiesu nolēmumiem, kuri attiecas uz personu ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem rīcībspēju, analizējot 210 publikācijas, un no tiesām saņemtos anonimizētos 20 pilnos tiesu nolēmumus. Tiesu nolēmumi tika atlasīti pēc publikāciju numuriem.

Līdz 2021. gada 20. aprīlim, kad spēkā stājās grozījumi Civilprocesa likumā, ar kuriem tika svītrotas 268. panta sestā daļa, kas noteica, ka personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem pēc rīcībspējas ierobežošanas vai ierobežojumu pārskatīšanas un "pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā tiesa nosūta publicēšanai oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" paziņojumu, kurā norāda:

- 1) *tās tiesas nosaukumu, kura taisījusi spriedumu;*
- 2) *tās personas vārdu, uzvārdu un personas kodu, attiecībā uz kuru taisīts spriedums;*
- 3) *to, ka šī persona atzīta par personu ar rīcībspējas ierobežojumu;*
- 4) *sprieduma rezolutīvo daļu;*
- 5) *sprieduma spēkā stāšanās dienu,*³

² Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma otrā panta, kas nosaka, ka oficiālais izdevums "Latvijas Vēstnesis" (turpmāk – oficiālais izdevums) ir Latvijas Republikas oficiālais izdevums, un tajā publicētā informācija ir oficiāla publikācija. Informāciju oficiālajā izdevumā publicē elektroniski šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā tīmekļa vietnē www.vestnesis.lv. Oficiālā publikācija ir publiski ticama un saistoša. Šī paša likuma desmitā panta pirmā daļa nosaka, ka oficiālajā izdevumā kā oficiālus paziņojumus publicē publisko reģistru ierakstus, publisko tiesību subjektu, to amatpersonu un privātpersonu sludinājumus, paziņojumus vai informāciju, ja to oficiālu publicēšanu paredz ārējie normatīvie akti. No iepriekš minētā ir secināms, ka oficiālās publikācijas tiek publicētas oficiālajā izdevumā, ja to paredz ārējie normatīvie akti.

³ Grozījumi Civilprocesa likumā: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 65A, 06.04.2021., 31.punkts.

ir atcelts tiesu pienākums publicēt oficiālajā izdevumā tiesu nolēmumus par rīcībspējas ierobežošanu personām. Tādējādi, visi tiesu paziņojumi par rīcībspējas ierobežošanu, kas tika publicēti oficiālajā izdevumā līdz 2021. gada 20. aprīlim, tika veikti pamatojoties uz Civilprocesa likuma 268. panta sesto daļu. Pēc grozījumu Civilprocesa likumā spēkā stāšanās dienas, no 2021. gada 20. aprīļa, šādus paziņojumus tiesas vairs neizsludina, taču tas neatceļ iepriekš izsludināto rīcībspējas ierobežojumu paziņojumu likumību, ko paredz Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 12. panta otrā daļa – *“oficiālā izdevuma izdevējs nodrošina publicētās informācijas atbilstību iesniegtajai informācijai un iespēju pārliecināties par publicētās informācijas nemainīgumu no tās publicēšanas brīža”*⁴.

Neraugoties uz to, ka, kopš 2021. gada 20. aprīļa tiesām nav jāsniedz paziņojums par tiesu nolēmumiem rīcībspējas jautājumos, oficiālajā izdevumā tie tika publicēti līdz 2021. gada 19. augustam. Pamatojoties uz Fizisko personu datu apstrādes likuma 28. panta otrās daļas 1. punktu, kas nosaka, ka *“oficiālajā izdevumā publicētos datus oficiālā izdevuma izdevējs dzēš, pamatojoties uz Datu valsts inspekcijas lēmumu”*⁵, un Datu valsts inspekcijas 2021. gada 30. augusta lēmumu Nr. 2-2.2/31⁶, publikācijās par laika periodu no 2021. gada 20. aprīļa līdz 19. augustam, ir dzēsti personas dati, bet neraugoties uz to, ir iespējams veikt publikāciju analīzi, lai noskaidrotu tiesu prakses tendences rīcībspējas jautājumos. Pēc 2021.gada 19.augusta publikācijas par rīcībspējas jautājumiem vairs netiek publicētas.

⁴ Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr.96, 20.06.2012.

⁵ Fizisko personu datu apstrādes likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 132, 04.07.2018., 28.panta otrās daļas 1.punkts.

⁶ Datu valsts inspekcijas 2021.gada 30.augusta lēmumu Nr. 2-2.2/31. Publiski nav pieejams.

1. Rīcībspējas ierobežošanas tiesiskais regulējums

Rīcībspējas ierobežošanas tiesiskais regulējums vērsts uz to, lai nodrošinātu personas pamattiesību (tiesības uz privāto dzīvi) ievērošanu. Personas rīcībspēju var ierobežot tikai tiesa. Pirms rīcībspējas ierobežojuma kā galējā līdzekļa noteikšanas, tiesai jāapsver, vai nepastāv saudzīgāks veids personas tiesību un interešu aizsargāšanai un vai mērķi, kura dēļ tiek prasīts noteikt ierobežojumu, nav iespējams sasniegt ar citu līdzekli, mazāk iejaucoties personas privātajā dzīvē.

Tiesas nolējumam par rīcībspējas ierobežojumu jāpierāda saikne starp faktiskajām spējām un rīcībspējas ierobežošanu. Personas rīcībspēja ierobežojama minimālajā apmērā tikai vienīgi, lai sasniegtu to mērķi, kura dēļ notiek iejaukšanās personas privātajā sfērā. Lemjot par iespējamiem rīcībspējas ierobežojumiem, cik vien iespējams, jāņem vērā pašas personas vēlmes.⁷

No 2013. gada 1. janvāra Civillikumā pilnīgas rīcībspējas institūts tika aizstāts ar ierobežotās rīcībspējas institūtu, paredzot individuālu situācijas izvērtējumu un katrai konkrētai situācijai piemērotākā risinājuma izvēli, neierobežojot personu vairāk, nekā tas ir nepieciešams pašas personas tiesību aizsardzībai. Atbilstoši grozījumi tika veikti arī Civilprocesa likumā⁸ un Bāriņtiesu likumā⁹, pamatojoties uz Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006. gada 13. decembra Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām¹⁰ un Satversmes tiesas 2010. gada 27. decembra spriedumu lietā Nr. 2010-38-01 Par Civillikuma 358. panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam.¹¹ Tiesiskais regulējums saistīts ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas sestā panta 1. punkta (tiesības uz pieeju tiesai) un astotā panta (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību)¹² iespējamā pārkāpuma novēršanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīts, ka rīcībspēja ir būtisks personas privātās dzīves jautājums un rīcībspējas atņemšana, pat ja tā ir daļēja, ir ļoti nopietns pasākums, kas jāveic vienīgi izņēmuma gadījumos. Ņemot vērā ārkārtīgi lielo nozīmi, kāda piemīt šāda pasākuma sekām uz personas privāto dzīvi, tiesai ir rūpīgi jāizvērtē visi būtiskie faktori, lai nodrošinātu, ka tiek ievērotas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas astotā panta (tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību) prasības. Tāpat nevar paļauties uz medicīniskajiem atzinumiem par personas garīga rakstura traucējumiem un to ietekmi uz lēmumu pieņemšanu. Visi būtiskie fakti, kas saistīti ar attiecīgo personu un tās personiskajiem apstākļiem, ir jāvērtē tiesnesim, nevis ārstam. Rīcībspējas ierobežošanu piemēro tikai galējas nepieciešamības gadījumā pēc rūpīgas visu apstākļu izsvēršanas, konstatējot, ka nav pieejami citi personas tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi vai ka piemērotie līdzekļi nav bijuši efektīvi mērķa sasniegšanā. Tādējādi, atbilstoši

⁷ Latvijas Republikas Augstākā tiesas 2017. gada Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-[I]/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5429>, aplūkots – 16.10.2022.

⁸ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326, 03.11.1998.

⁹ Bāriņtiesu likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 107, 07.07.2006.

¹⁰ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010.

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 27. decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01.

Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-38-01_Spriedums.pdf, aplūkots – 16.10.2022.

¹² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 143/144, 13.06.1997.

judikatūrā norādītajam, rīcībspējas ierobežošana pieļaujama, ja nav pastāvējušas kādas citas alternatīvas un pieņemtais lēmums tiek rūpīgi izsvērts.¹³

Atbilstoši Civilprocesa likuma 268. pantam tiesas pienākums ir balstīties uz vispusīgu un objektīvu pierādījumu novērtējumu kā priekšnoteikumu personas rīcībspējas ierobežošanai. Tas nozīmē, ka tiesai, vadoties no konkrētajiem apstākļiem un iesniegto pierādījumu satura jākonstatē, kādas tieši personas tiesības aizskartas, vai ierobežojums ir vienīgais veids, kā aizsargāt personas intereses, jāizvērtē konkrētās personas spēju apjoms, turklāt ierobežojums jānosaka tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgs pašai personai. Nolēmumam par rīcībspējas ierobežojumu jāpierāda saikne starp faktiskajām spējām un rīcībspējas ierobežošanu. Persona nedrīkst tikt uzskatīta par rīcības nespējīgu tikai tāpēc, ka pieņem "nesaprātīgu lēmumu". Personas rīcībspēja ierobežojama minimālajā apmērā tikai vienīgi, lai sasniegtu to mērķi, kura dēļ notiek iejaukšanās personas privātajā sfērā. Lemjot par iespējamām rīcībspējas ierobežojumiem, cik vien iespējams jāņem vērā pašas personas vēlmes.¹⁴

Rīcībspējas institūta regulējums paredz rīcībspējas ierobežojumu noteikt atkarībā no konkrētās dzīves situācijas, un tas notiek līdzīgi kā ar pilnvaru izsniegšanu. Tādējādi faktiski likumdevējs rīcībspējas ierobežojumu noteikšanu redz kā tiesas tiesības izdot pilnvaru kādas citas personas vārdā, kura nav spējīga pati pārstāvēt savas tiesības un konkrētajā situācijā nav piemērojami citi alternatīvi un mazāk ierobežojoši tiesību aizsardzības līdzekļi.¹⁵

Civillikuma 357. pants noteic, ja personai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi, tās rīcībspēju var ierobežot, ja tas nepieciešams šīs personas interesēs un ir vienīgais veids, kā tās aizsargāt. Šādā gadījumā personai nodibināma aizgādība.¹⁶ Savukārt, atbilstoši Civillikuma 358. 1 pantam, rīcībspēja personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem var tikt ierobežota tādā apjomā, kādā tā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt. Tiesa, izvērtējot personas spējas, vispirms nosaka, vai un kādā apjomā aizgādnieks ar aizgādībā esošo rīkojas kopā, un tikai pēc tam – vai un kādā apjomā aizgādnieks rīkosies patstāvīgi.¹⁷

Tiesa, nosakot rīcībspējas ierobežojuma apjomu, pēc lietas dalībnieka lūguma var vērtēt rīcībspējas ierobežošanu tādās jomās kā:

- 1) maksājumu izdarīšana un saņemšana;
- 2) darījumu slēgšana;
- 3) rīcība ar mantu un tās pārvaldība, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšana, ieķīlāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām;
- 4) komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšana.¹⁸

¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 18. septembra sprieduma lietā "Ivin vić v. Croatia", iesnieguma Nr. 13006/13, 38., 40. un 44. punkts.

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākā tiesas 2017. gada Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-[I]/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5429>, aplūkots - 16.10.2022.

¹⁵ Likumprojekta nr.65/Lp11 "Grozījumi Civillikumā" anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument>, aplūkots - 16.10.2022.

¹⁶ Civillikums: LV likums. Valdības Vēstnesis Nr. 41, 20.02.1937., 357.pants.

¹⁷ Turpat, 358.1pants.

¹⁸ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326, 03.11.1998., 268. panta otrā daļa.

Tiesa rīcībspējas ierobežojuma apjomu var vērtēt arī citās jomās¹⁹, izņemot personas personiskajās nemantiskajās tiesībās, kā arī aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu.²⁰

Civilprocesa likuma 268. panta otrajā daļā ietvertais jomu uzskaitījums nav izsmeļošs, bet tikai ilustratīvs. Tas dod tiesai rīcības brīvību noteikt tādus rīcībspējas ierobežojumus, kādi ir absolūti nepieciešami katrā konkrētā lietā, izejot no lietas apstākļiem.²¹

Tiesai, izskatot rīcībspējas ierobežojumu, vispirms jāvērtē, kādā apjomā persona pati var rīkoties, kādā apjomā viņa var rīkoties kopā ar aizgādni un kādā apjomā aizgādnis rīkosies personas vietā.²²

No iepriekš minētā ir secināms, ka personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem, rīcībspēju tiesa var ierobežot tikai tad, ja tas ir šīs personas interesēs un ir vienīgais veids kā aizstāvēt personas intereses. Tiesa var lemt par rīcībspējas ierobežošanas jomām ne vien mantiskajās jomās, bet, arī citās jomās. Piemēram, galīgās nepieciešamības gadījumā, kad personai ir ļoti smagi garīga rakstura vai citi veselības traucējumi un viņa nekomunicē un nekādā citādā veidā nespēj paust savu gribu un vēlmes, tiesa var lemt par rīcībspējas ierobežošanu personai pārstāvēt savas tiesības un intereses valsts un pašvaldību iestādēs, piemēram, sociālajā dienestā, lai pieprasītu sev pakalpojumus vai pabalstus. Taču jāņem vērā, ka personas nemantiskās tiesības nosaka dažādi normatīvie akti, piemēram, Ārstniecības likums²³, Pacientu tiesību likums²⁴ un Dzīvesvietas deklarēšanas likums²⁵. Turklāt, ierobežojot personai rīcībspēju tādā jomā kā savas tiesību un interešu pārstāvība valsts un pašvaldību iestādēs vai ārstniecības iestādēs, var tikt būtiski ietekmētas personas cilvēktiesības. Līdz ar to tiesai būtu jānosaka konkrēti ierobežojumi šajās jomās, ne jomas visplašākajā nozīmē. Tiesai nosakot aizgādņību ir jāizvērtē visi aspekti un pierādījumi, un jānosaka aizgādņības apjoms, kādā persona var rīkoties pati, kādā kopīgi ar aizgādni, un, ja nepieciešams, kādā aizgādnis var rīkoties personas vietā.

¹⁹ Turpat, 268. panta trešā daļa.

²⁰ Civillikums: LV likums. Valdības Vēstnesis Nr. 41, 20.02.1937., 356. pants.

²¹ Likumprojekta nr.65/Lp11 "Grozījumi Civillikumā" anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/O/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument>, aplūkots - 16.10.2022.

²² Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326, 03.11.1998., 268.panta ceturtā daļa.

²³ Ārstniecības likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 167, 01.07.1997.

²⁴ Pacientu tiesību likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 205, 30.12.2009.

²⁵ Dzīvesvietas deklarēšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 104, 10.07.2002.

2. Publikāciju satura atbilstība normatīvajiem aktiem

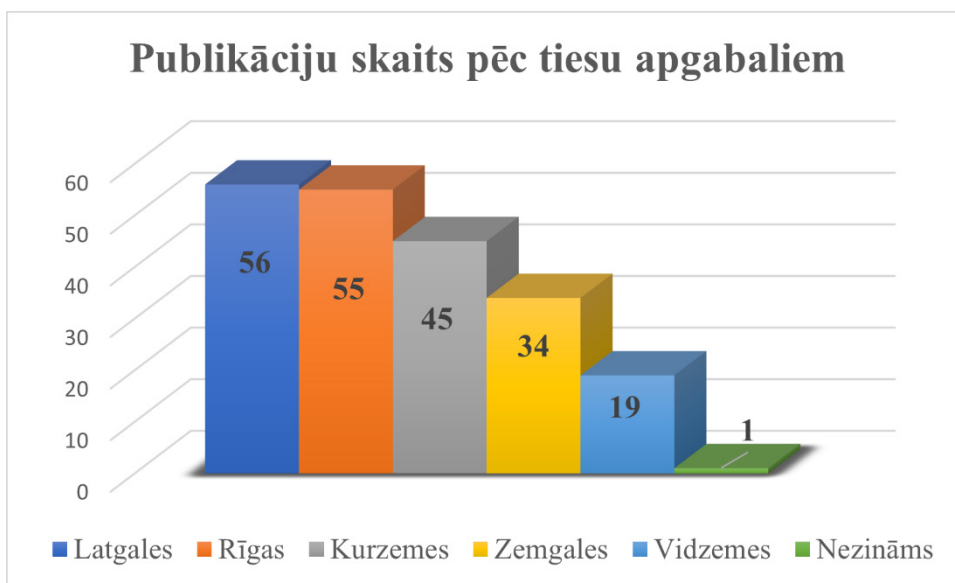
Civilprocesa likuma 268. panta sestā daļa, kas bija spēkā līdz 2021. gada 19. aprīlim, noteica, ka, "pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā tiesa nosūta publicēšanai oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" paziņojumu, kurā norāda:

- 1) tās tiesas nosaukumu, kura taisījusi spriedumu;
- 2) tās personas vārdu, uzvārdu un personas kodu, attiecībā uz kuru taisīts spriedums;
- 3) to, ka šī persona atzīta par personu ar rīcībspējas ierobežojumu;
- 4) sprieduma rezolutīvo daļu;
- 5) sprieduma spēkā stāšanās dienu,"²⁶

Neraugoties uz to, ka, kopš 2021. gada 20. aprīļa tiesām nav jāsniedz paziņojums publikāciju veidā par tiesu nolēmumiem rīcībspējas jautājumos, oficiālajā izdevumā tie tika publicēti līdz 2021. gada 19. augustam, bet ar dzēstiem fiziskās personas datiem, kas tāpat ļauj veikt publikāciju analīzi, lai noskaidrotu tiesu prakses tendences rīcībspējas jautājumos. Publikācijas no 2021. gada 20. aprīļa līdz 2021. gada 19. augustam tika analizētas pēc tiem pašiem kritērijiem, kādi bija spēkā Civilprocesa likumā līdz 2021. gada 19. aprīlim.

Par laika periodu no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam kopā tika analizētas 210 tiesu nolēmumu publikācijas, no kurām:

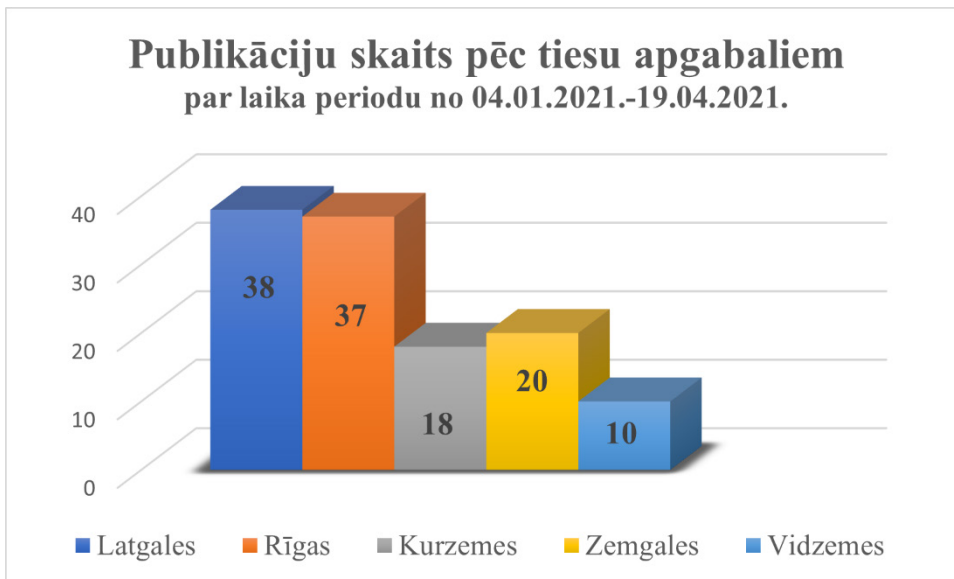
- 1) vienā publikācijā (OP 2021/108.TS1) nebija norādīts tiesas nosaukums, kas taisījusi spriedumu, un, kuru nebija iespējams identificēt no publikācijas teksta, lai to norādītu pie konkrētā tiesu apgabala, taču publikācijā bija norādītas jomas, kurās personai tika pārskatīti rīcībspējas ierobežojumi;
- 2) 209 tiesu nolēmumu publikācijās ir norādīts tiesas nosaukums, kura taisījusi spriedumu, kas attēloti sekojošajā grafikā griezumā pēc tiesu apgabaliem:

- 18 no Latgales tiesu apgabala;
- 18 no Rīgas tiesu apgabala;
- 27 no Kurzemes tiesu apgabala;
- 14 no Zemgales tiesu apgabala;
- 9 no Vidzemes tiesu apgabala;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

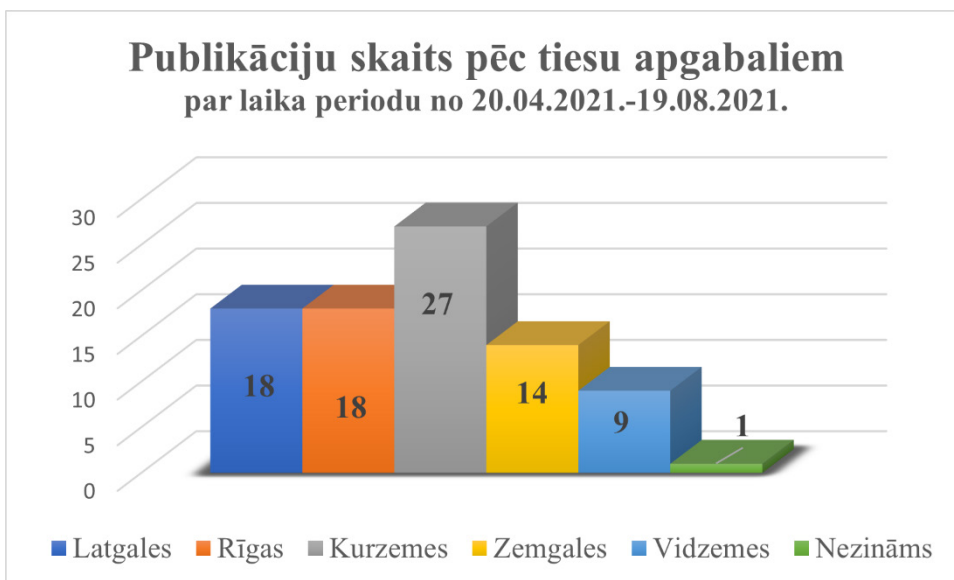
²⁶ Grozījumi Civilprocesa likumā: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 65A, 06.04.2021., 31. punkts.

- 3) 123 tiesu nolēmumu publikācijas tika publicētas par laika periodu no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. aprīlim, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta sestajai daļai, kas redzama sekojošajā grafikā griezumā pēc tiesu apgabaliem:

- 38 no Latgales tiesu apgabala;
- 37 no Rīgas tiesu apgabala;
- 18 no Kurzemes tiesu apgabala;
- 20 no Zemgales tiesu apgabala;
- 10 no Vidzemes tiesu apgabala;

- 4) 87 tiesu nolēmumu publikācijas tika publicētas anonimizētā veidā par laika periodu no 2021. gada 20. aprīļa līdz 2021. gada 19. augustam, kas redzama sekojošajā grafikā griezumā pēc tiesu apgabaliem:

- 18 no Latgales tiesu apgabala;
- 18 no Rīgas tiesu apgabala;
- 27 no Kurzemes tiesu apgabala;
- 14 no Zemgales tiesu apgabala;
- 9 no Vidzemes tiesu apgabala;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

- 5) 208 tiesu nolēmumu publikācijās bija norādīts, ka tiek nodibināta aizgādība un noteikts aizgādības veids. Vienā publikācijā (OP 2021/132.TS2) netika norādīts, ka tiek nodibināta aizgādība un aizgādības veids, un vēl vienā OP 2021/135.TS1) bija norādīts, ka tiek nodibināta aizgādība, bet nav norādīts aizgādības veids.

No iepriekš minētā ir secināms, ka tiesu nolēmumu publikācijas laika periodā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. aprīlim ir atbilstošas Civilprocesa likuma 268. panta sestajā daļā noteiktajam. Neraugoties uz to, ka no 2021. gada 20. aprīļa līdz 2021. gada 19. augustam tiesu nolēmumu publikācijas nebija tiesām jāsniedz oficiālajam izdevumam publicēšanai, tiesas tos sniedza 87 publikācijās, no kurām lielāko skaitu sniedz par tiesu nolēmumiem Kurzemes tiesu apgabālā. No 210 publikācijām tikai trīs gadījumos nebija pieejamas informācijas, lai tiesu nolēmumu publikācijas atbilstu Civilprocesa likuma 268. panta sestajai daļai, un visas trīs publikācijas tika publicētas jau pēc tam, kad konkrētā tiesību akta norma bija svītrotā un nebija vairs spēkā.

Papildus tam, divās tiesu nolēmumu publikācijās bija norādīta papildus informācija, ka pieteikumus par rīcībspējas ierobežošanu snieguši prokurori dažādos tiesu apgabalos – vienā gadījumā pirmreizējai rīcībspējas ierobežošanai, otrā gadījumā rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanai.

Savukārt divi tiesas procesi (par personas rīcībspējas ierobežošanu un ierobežojumu pārskatīšanu) ir notikuši rakstveida procesā, tiesai atsaucoties uz Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldīšanas likuma²⁷ desmito pantu, kas nosaka, ka *“civillietu [...] tiesa var izskatīt rakstveida procesā, ja iespējams nodrošināt lietas dalībnieku procesuālo tiesību ievērošanu un tiesa nav atzinusi par nepieciešamu lietu iztiesāt tiesas sēdē”*.

²⁷ Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldīšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 110A, 09.06.2020.

3. Rīcībspējas ierobežošanas jomas

Civilprocesa likums nosaka, ka *“tiesa, nosakot rīcībspējas ierobežojuma apjomu, pēc lietas dalībnieka lūguma var vērtēt rīcībspējas ierobežošanu tādās jomās kā:*

- 1) *maksājumu izdarīšana un saņemšana;*
- 2) *darījumu slēgšana;*
- 3) *rīcība ar mantu un tās pārvaldība, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšana, iekļāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām;*
- 4) *komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšana.*

Tiesa rīcībspējas ierobežojuma apjomu var vērtēt arī citās jomās”²⁸, taču persona nav ierobežojama personiskajās nemantiskajās tiesībās, kā arī aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu.²⁹

Civilprocesa likumā ir rīcībspējas ierobežojošo jomu uzskaitījums, pēc kā tiesa var vadīties, lemjot par personas rīcībspējas ierobežošanas nepieciešamību. Civilprocesa likumā nav norādīts izsmeltošu jomu uzskaitījums, bet norāde tiesnešiem, kā arī konkrētā dzīves situācija un pierādījumi norāda, kur personas tiesības būtu īpaši aizsargājamas, un, pēc kuras var vadīties, ierobežojot rīcībspēju. Civillikuma 356.¹ pantā norādīts, kurās jomās personas rīcības spēja nav ierobežojama vispār un tās ir personiskās tiesības, kuru aizsardzība ir ietverta ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām³⁰. Personiska tiesība ir tāda tiesība, kas cieši saistīta ar cilvēka personu, piemēram, uztur līdzekļu došanas tiesības un pienākums, tiesība būt par autoru u.c. Ja persona nespēj paust savu gribu un nespēj apzināties un vadīt savu rīcību, bet personas interesēs ir jāveic kāda darbība, kuru nevar veikt pati persona, tad tiesa var ierobežot rīcībspēju. Tiesā būtu jāpierāda, ka rīcībspējas ierobežojums ir vienīgais veids, kā aizsargāt personas intereses, t.i., ka nevar ar citiem mehānismiem (sociālie pakalpojumi, asistents, pilnvaru izdošana u.c.) palīdzēt personai izdarīt to, kas būtu jāizdara.³¹

Tiesības vērsties valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī citās iestādēs un institūcijās ir personas pamattiesības, kas ir paredzētas Satversmes 104. pantā³² un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 22. panta pirmajā daļā³³. Tomēr šīs tiesības nav absolūtas un tās var ierobežot, ja šāds ierobežojums atbilst trīs galvenajiem kritērijiem:

- 1) ierobežojums ir paredzēts likumā;
- 2) tam ir leģitīms mērķis;
- 3) tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā:
 - tas ir proporcionāls leģitīmajam mērķim;
 - nav iespējams piemērot citus mazāk ierobežojošus līdzekļus.³⁴

²⁸ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326, 03.11.1998., 268.panta otrā un trešā daļa.

²⁹ Civillikums: LV likums. Valdības Vēstnesis Nr. 41, 20.02.1937., 356.¹ pants.

³⁰ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010.

³¹ Likumprojekta Nr. 65/Lp11 “Grozījumi Civillikumā” anotācija. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument>, aplūkots – 16.10.2022.

³² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 01.07.1993.

³³ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010.

³⁴ Pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes izvērtēšana Satversmes tiesas praksē. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/pamattiesibu-ierobezojuma-konstitucionalitates-izvertesana-satversmes-tiesas-prakse/>, aplūkots – 21.10.2022.

Likumdevējs ir devis iespēju tiesai piemērot tādus ierobežojumus, kas ir nepieciešami katrā individuālajā lietā. Tādējādi tiesa var arī izskatīt rīcībspējas ierobežojumus personas pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās, jo ierobežojums ir paredzēts likumā. Ierobežojumam pastāv arī leģitīms mērķis – pārstāvēt personas tiesības un intereses valsts un pašvaldību iestādēs un citās institūcijās, ja persona savas veselības stāvokļa dēļ pati to nespēj, un ir vienīgais veids kā aizstāvēt personas intereses. Taču jāņem vērā, ka tiesai vērtējot personai ierobežojumus nemantiskajā jomā, ir jāvērtē konkrētā situācija un ierobežojumu apmērs, kā arī normatīvie akti, kas skar personu nemantiskās tiesības un intereses plašākajā nozīmē. Piemēram, ne vien ierobežot personai tiesības vērsties valsts un pašvaldību iestādēs, bet arī izvērtēt, kā tiks ietekmētas personas tiesības un intereses noteikt savu dzīvesvietu Dzīvesvietas deklarēšanas likuma kontekstā, kas nosaka, ka personas pienākums ir deklarēt savu dzīvesvietu³⁵, savukārt, ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nosaka, ka persona var brīvi izvēlēties savu dzīvesvietu³⁶. Tiesai būtu jāizvērtē, kā šāds ierobežojums ietekmēs turpmākās tiesības un intereses personai, ja viņai būs liegta iespēja pašai vērsties valsts un pašvaldības iestādē ar iesniegumu par dzīvesvietas deklarēšanu, bet to darīs aizgādnieks personas vietā.

No iepriekš minētā ir secināms, ka tiesa var ierobežot personai rīcībspēju maksājumu izdarīšanā un saņemšanā; darījumu slēgšanā; rīcībā ar mantu un tās pārvaldībā, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšanā, ieķīlāšanā un apgrūtināšanā ar lietu tiesībām; komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšanā, kā arī noteikt ierobežojumus pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās. Visas minētās jomas Civilprocesa likumā ir noteiktas vispārīnāti, kas nozīmē, ka tiesai ir jāvērtē katra konkrētā joma un tajā ierobežojamo darbību apmēru atsevišķi, un jānosaka konkrēts rīcībspējas ierobežojumu apmērs katrā no tām.

Rīcībspējas ierobežojumu pārskata ar mērķi maksimāli atjaunot personas rīcībspēju un iekļaut viņu sabiedrībā. Pieteikumu iesniegšanas un izskatīšanas kārtība ir noteikta Civilprocesa likuma 33.¹ nodaļā, kas nosaka pienākumu aizgādniekam iesniegt pieteikumu tiesā rīcībspējas ierobežojuma pārskatīšanai ne retāk kā reizi septiņos gados. Tiesiskais regulējums Civilprocesa likums paredz, ka rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu var veikt jebkurā brīdī, kad tas ir nepieciešams personas interesēs.

Pārskatot rīcībspējas ierobežojumus tiesa *“spriedumā norāda, vai ierobežojums:*

- 1) *atceļams pilnībā;*
- 2) *atceļams daļā;*
- 3) *saglabājams;*
- 4) *grozāms.*”³⁷

Savukārt, *sprieduma rezultātajā daļā tiesa “norāda atcelto un saglabāto ierobežojuma apjomu.*”³⁸

³⁵ Dzīvesvietas deklarēšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 104, 10.07.2002., otrā panta pirmā daļa.

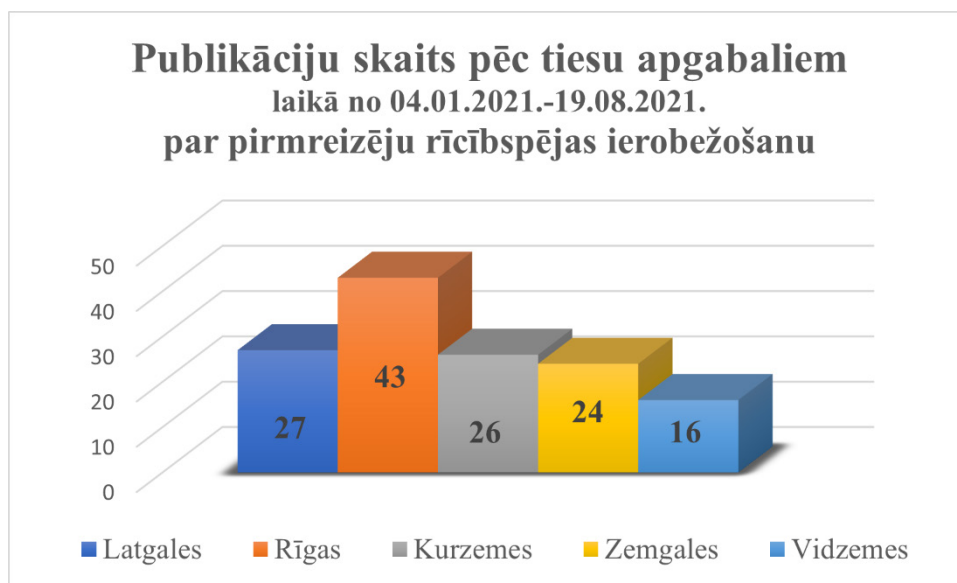
³⁶ Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām: starptautisks dokuments. Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010., 19. pants.

³⁷ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326, 03.11.1998., 270.⁴ panta pirmā daļa.

³⁸ Turpat, 270.⁴ panta otrā daļa.

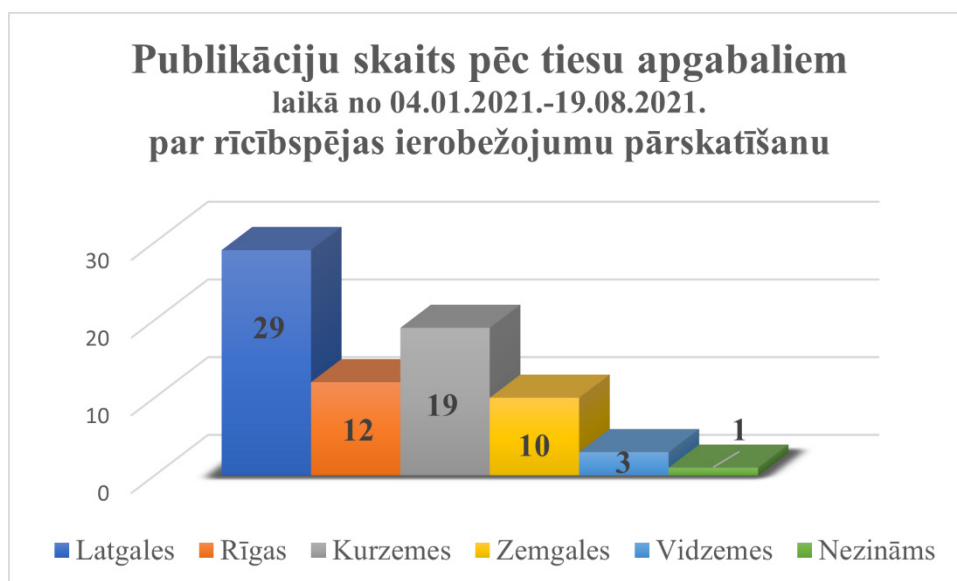
Laika posmā no 2021. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam ir publicētas 136 oficiālās publikācijas tiesu nolēmumiem par pirmreizēji noteiktiem rīcībspējas ierobežojumiem, un, 74 oficiālās publikācijas tiesu nolēmumiem ar kuriem tika personai pārskatīta rīcībspēja. Diemžēl, šajā laika periodā netika publicēta neviena oficiālā publikācija, kurā būtu personai atjaunota pilnībā rīcībspēja.

Kā redzams sekojošajā grafikā par pirmreizējo rīcībspējas ierobežošanu personai konkrētā laika periodā, lielākais publikāciju skaits šo lietu izskatīšanā ir bijis Rīgas tiesu apgabalā. Taču jāņem vērā, ka no 2021. gada 20. aprīļa tiesām šāda informācija vairs nebija jāsniedz oficiālajam izdevumam, tādēļ norādīto informāciju nevar uzskatīt par absolūtu. Tātad, pēc publikācijās pieejamiem tiesu nolēmumiem laikā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam, situācija ir sekojoša:

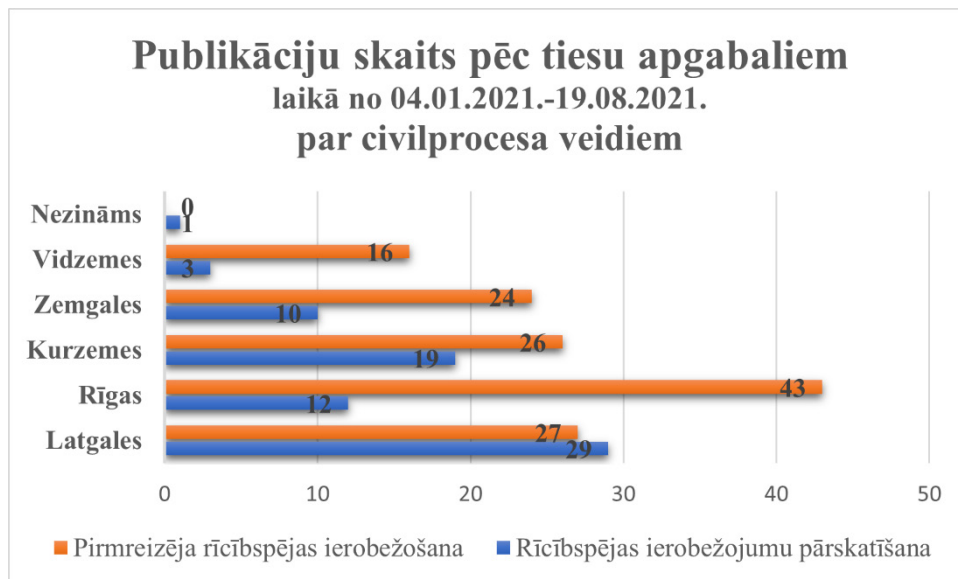
- 43 Rīgas tiesu apgabalā;
- 27 Latgales tiesu apgabalā;
- 26 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 24 Zemgales tiesu apgabalā;
- 16 Vidzemes tiesu apgabalā;

Savādāka situācija ir ar rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanas tiesu nolēmumu skaitu oficiālajās publikācijās par laika periodu no 2021. gada 4. janvāra – 2021. gada 19. augustam. Lielākais skaits tiesu nolēmumu publikācijās ar rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu ir Latgales tiesu apgabalā. Pēc publikācijās pieejamiem tiesu nolēmumiem laikā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam, situācija ir sekojoša:

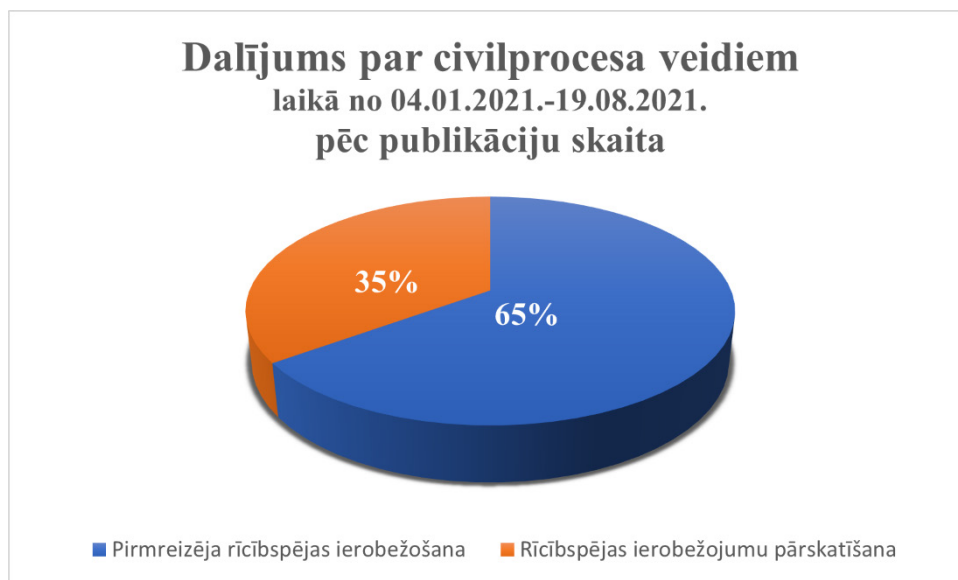

- 29 Latgales tiesu apgabalā;
- 19 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 12 Rīgas tiesu apgabalā;
- 10 Zemgales tiesu apgabalā;
- 3 Vidzemes tiesu apgabalā;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

Apkopojot informāciju par civilprocesa veidiem – pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana un rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana, ir redzams, ka, neraugoties uz to, ka kopš rīcībspējas reformas ir pagājuši vairāk kā septiņi gadi, rīcībspējas pārskatīšana kopumā, ņemot pa visiem tiesu apgabaliem kopā, ir bijusi gandrīz divas reizes mazāk kā pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana.

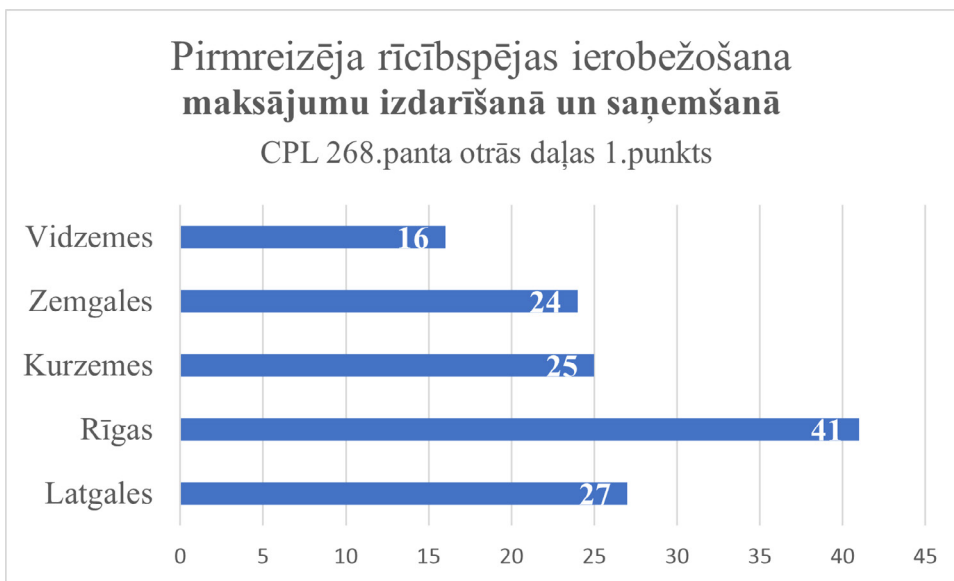
Procentuāli 65% gadījumu tika izskatīta pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana, bet 35% bija rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana.

3.1. Pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana mantiskajās jomās

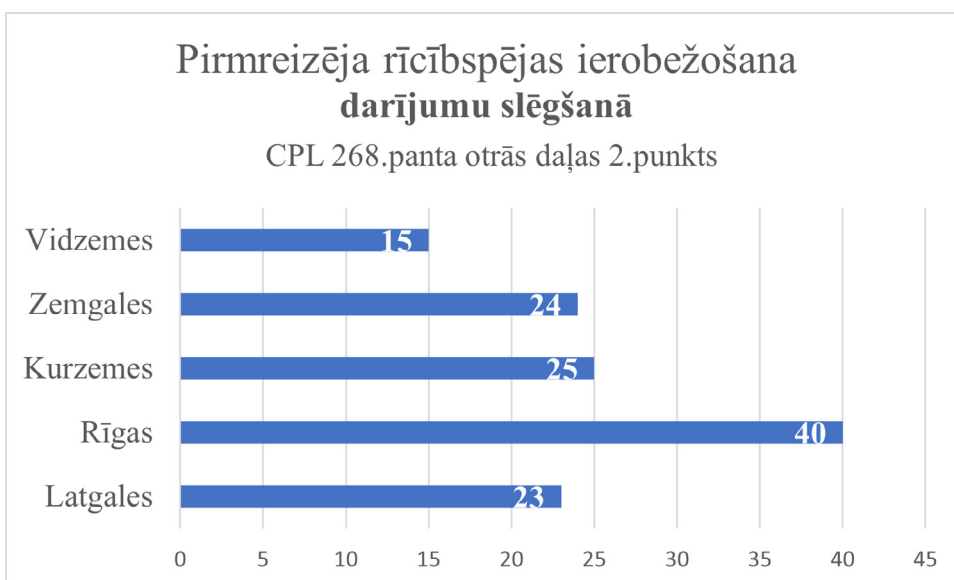
Pirmreizējas rīcībspējas ierobežošana mantiskajās jomās ir noteikta 133 tiesu nolēmumu publikācijās laika periodā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam. Tiesu nolēmumu publikācijas par rīcībspējas ierobežošanu mantiskajās jomās, dalījumā pēc tiesu apgabaliem, ir sekojoši:

- 1) maksājumu izdarīšana un saņemšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 1. punktam:

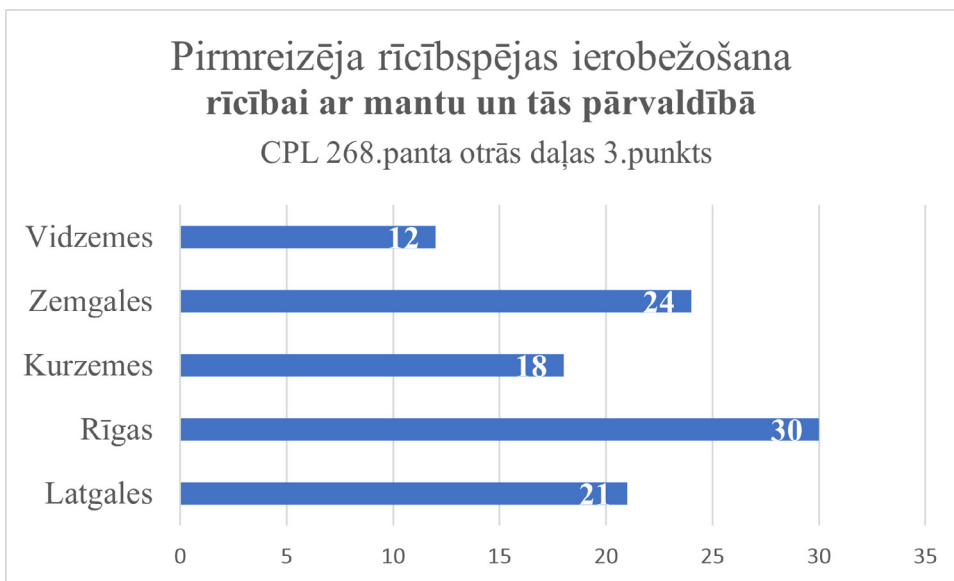
- 41 Rīgas tiesu apgabals;
- 27 Latgales tiesu apgabals;
- 25 Kurzemes tiesu apgabals;
- 24 Zemgales tiesu apgabals;
- 16 Vidzemes tiesu apgabals;

- 2) darījumu slēgšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 2. punktam:

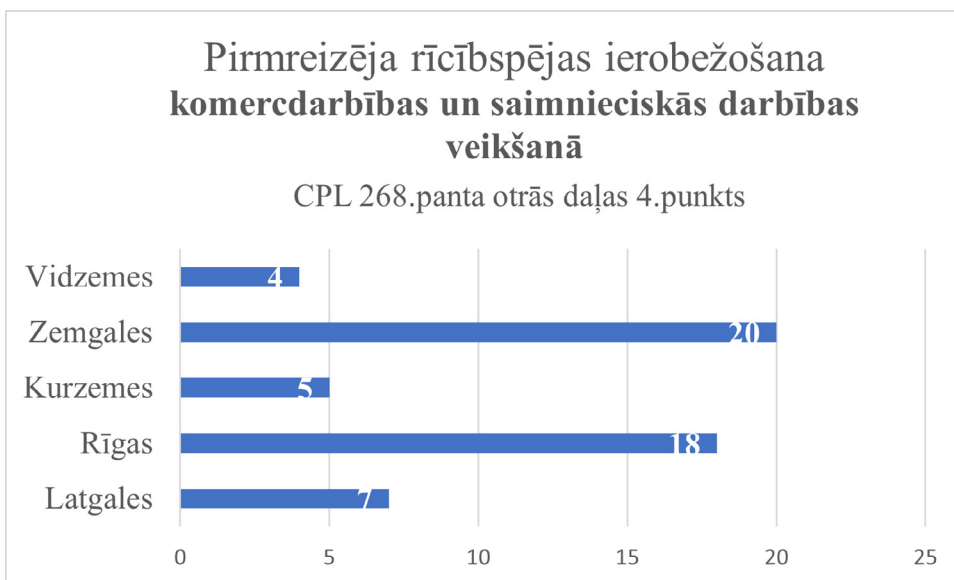
- 40 Rīgas tiesu apgabals;
- 25 Kurzemes tiesu apgabals;
- 24 Zemgales tiesu apgabals;
- 23 Latgales tiesu apgabals;
- 15 Vidzemes tiesu apgabals;

- 3) rīcība ar mantu un tās pārvaldība, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšana, iekļāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 3. punktam:

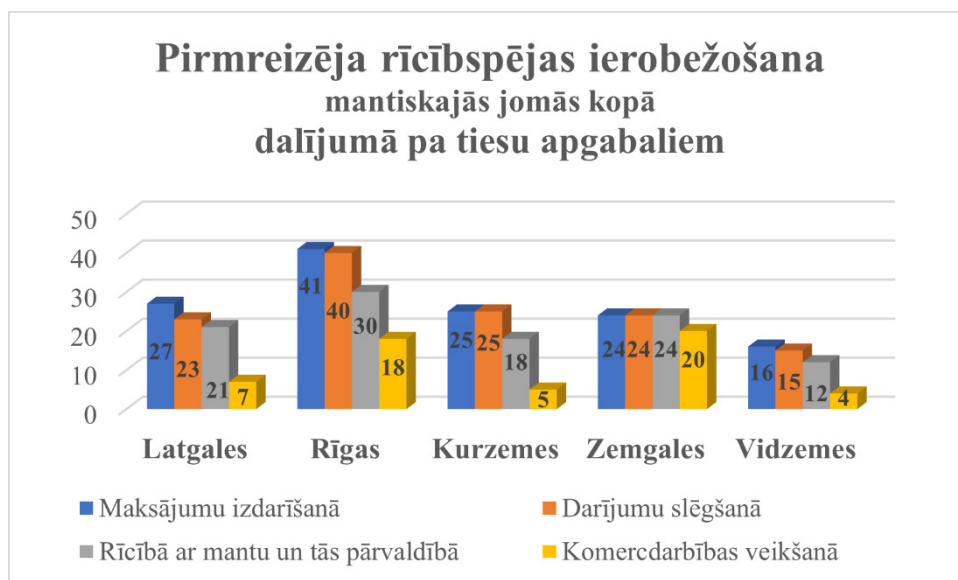
- 30 Rīgas tiesu apgabals;
- 24 Zemgales tiesu apgabals;
- 21 Latgales tiesu apgabals;
- 18 Kurzemes tiesu apgabals;
- 12 Vidzemes tiesu apgabals;

- 4) komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 4. punktam:

- 20 Zemgales tiesu apgabals;
- 18 Rīgas tiesu apgabals;
- 7 Latgales tiesu apgabals;
- 5 Kurzemes tiesu apgabals;
- 4 Vidzemes tiesu apgabals;

No iepriekš minētā un pēc sekojošās diagrammas var secināt, ka gandrīz visos gadījumos, kad personai pirmreizēji tikusi ierobežota rīcībspēja maksājumu izdarīšanā un saņemšanā, rīcībspēja ir ierobežota arī darījumu slēgšanā. Tāpat sekojošajā diagrammā ir redzams, ka Zemgales tiesu apgabālā ir bijusi tendence personai ierobežot rīcībspēju gandrīz visās mantiskajās jomās vienlaicīgi. Diezgan līdzīga situācija ir arī pārējos tiesu apgabalos, bet, diemžēl, pēc tiesu nolēmumu publikācijām nav iespējams analizēt šādas tendences pamatotību.

Pirmreizēji rīcībspēja personām ir ierobežota visās četrās iepriekš minētajās mantiskajās jomās visos tiesu apgabalos kopā pēc 50 tiesu nolēmumu publikācijām, kas sadalās pa tiesu apgabaliem sekojoši:

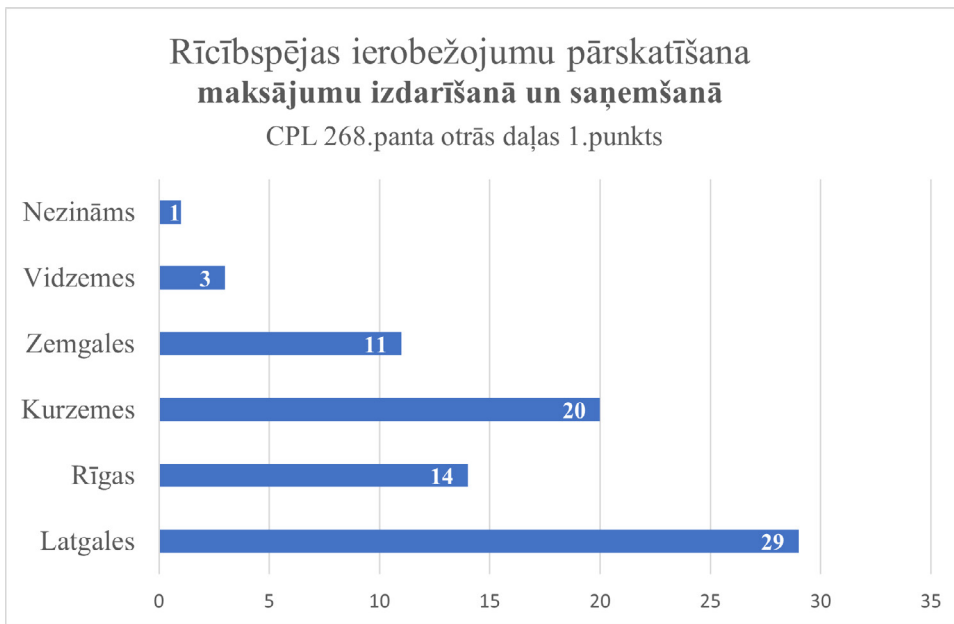

- 20 Zemgales tiesu apgabalā;
- 18 Rīgas tiesu apgabalā;
- 7 Latgales tiesu apgabalā;
- 5 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 4 Vidzemes tiesu apgabalā;

3.2. Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana mantiskajās jomās

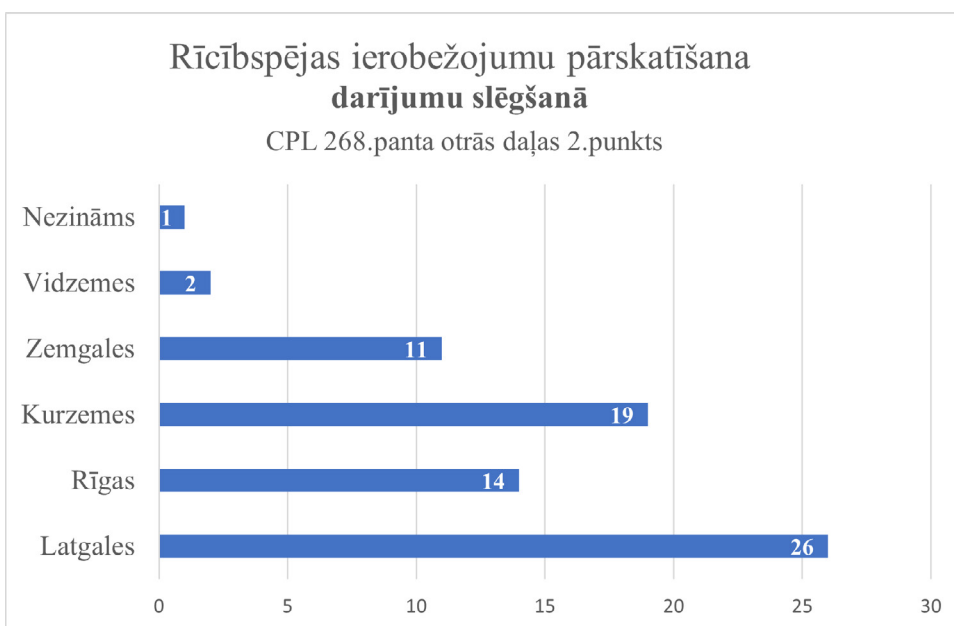
Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana mantiskajās jomās ir noteikta 74 tiesu nolēmumu publikācijās laika periodā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam. Tiesu nolēmumu publikācijas par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu mantiskajās jomās, dalījumā pēc tiesu apgabaliem, ir sekojoši:

- 1) maksājumu izdarīšana un saņemšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 1. punktam:

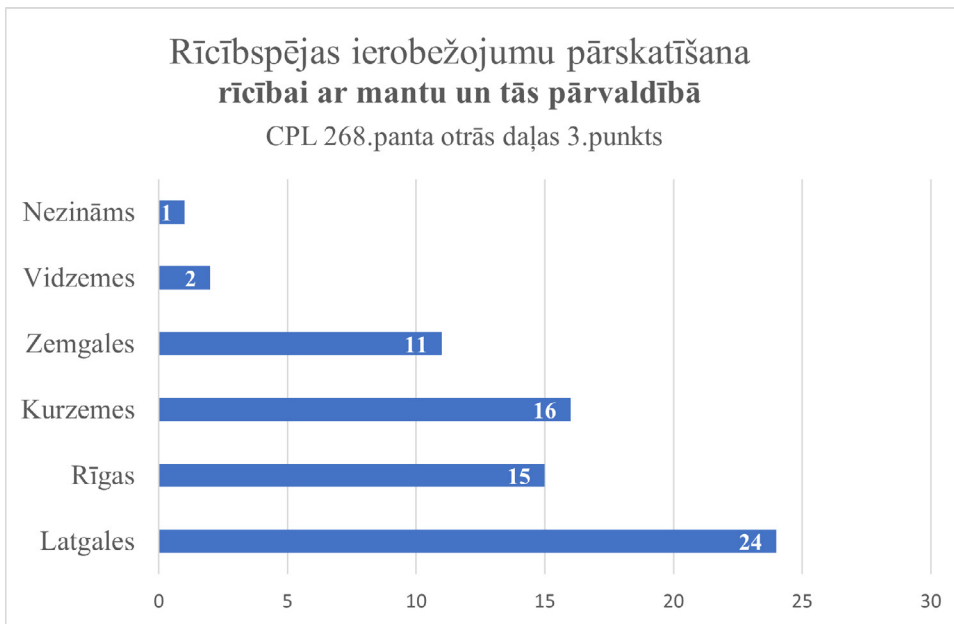
- 29 Latgales tiesu apgabals;
- 20 Kurzemes tiesu apgabals;
- 14 Rīgas tiesu apgabals;
- 11 Zemgales tiesu apgabals;
- 3 Vidzemes tiesu apgabals;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

2) darījumu slēgšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 2. punktam:

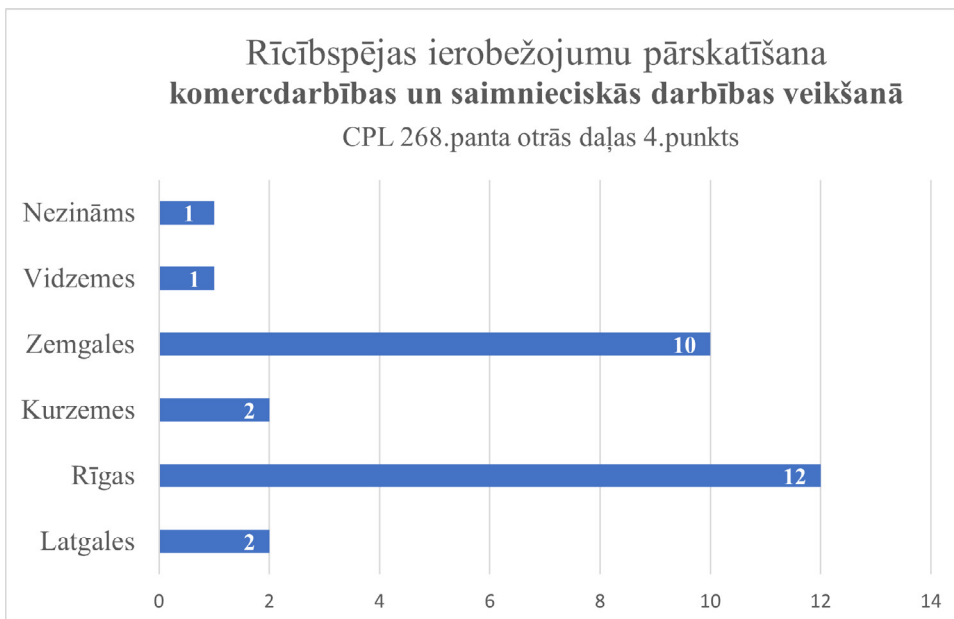
- 26 Latgales tiesu apgabals;
- 19 Kurzemes tiesu apgabals;
- 14 Rīgas tiesu apgabals;
- 11 Zemgales tiesu apgabals;
- 2 Vidzemes tiesu apgabals;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

3) rīcība ar mantu un tās pārvaldība, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšana, ieķīlāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām, atbilstoši Civilprocesa likuma 268. panta otrās daļas 3. punktam:

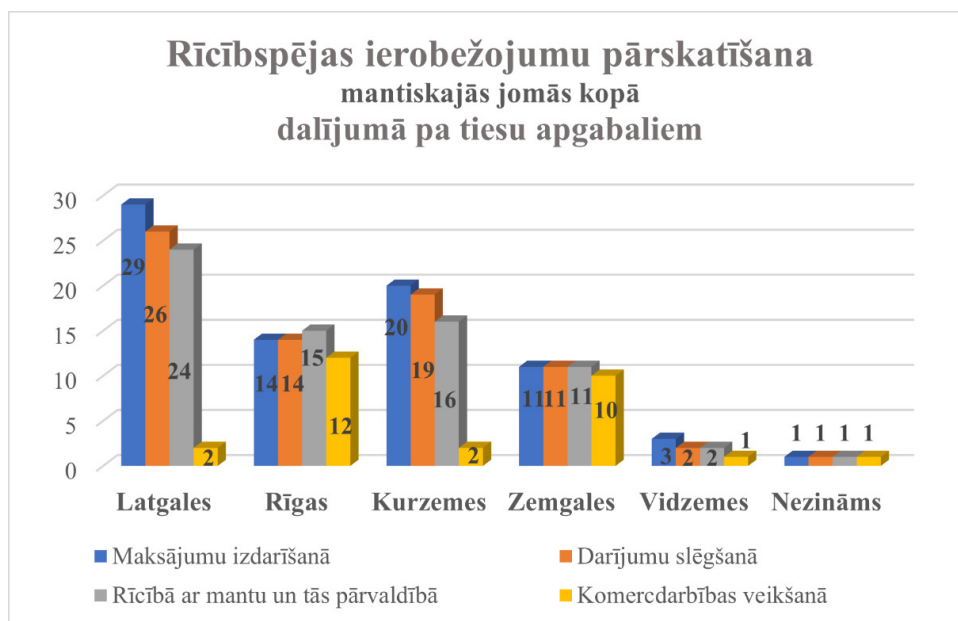
- 24 Latgales tiesu apgabals;
- 16 Kurzemes tiesu apgabals;
- 15 Rīgas tiesu apgabals;
- 11 Zemgales tiesu apgabals;
- 2 Vidzemes tiesu apgabals;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

4) komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšana, atbilstoši Civilprocesa likuma 268.panta otrās daļas 4.punktam:

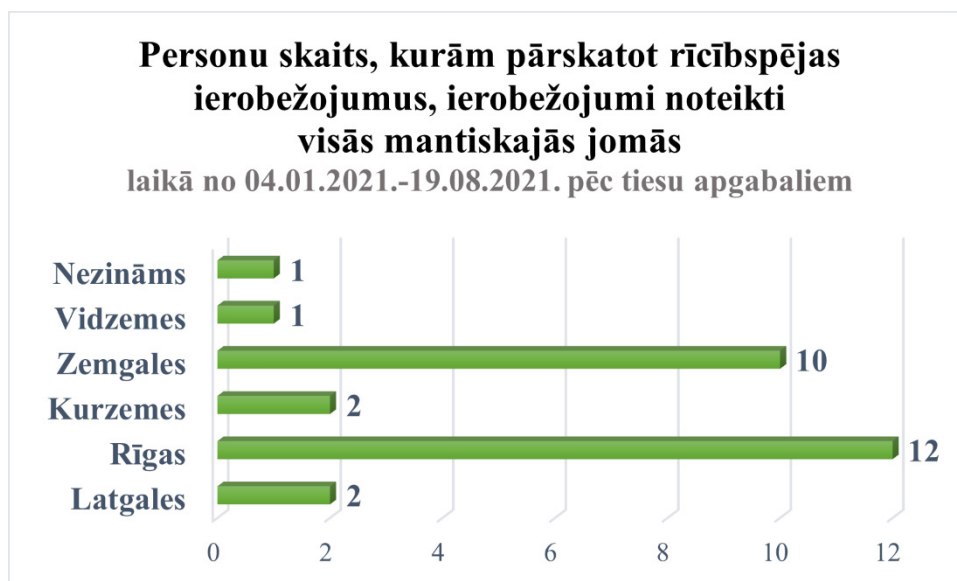

- 12 Rīgas tiesu apgabals;
- 10 Zemgales tiesu apgabals;
- 2 Latgales tiesu apgabals;
- 2 Kurzemes tiesu apgabals;
- 1 Vidzemes tiesu apgabals;
- 1 nezināms tiesu apgabals.

No iepriekš minētā un pēc sekojošās diagrammas var secināt, ka gandrīz visos gadījumos, kad personai ir pārskatīti rīcībspējas ierobežojumi, visām personām, kurām rīcībspējas ierobežojumi ir pārskatīti, ir noteikti ierobežojumi maksājumu izdarīšanā un saņemšanā. Divos tiesu apgabalos – Rīgas un Zemgales –, un arī tiesu apgabalam, kuru nebija iespējams noteikt pēc tiesu nolēmuma publikācijas, ir redzamas tendences, ka personai rīcībspējas ierobežojumi ir noteikti visās mantiskajās jomās. Diezgan līdzīga situācija ir arī pārējos tiesu apgabalos, bet, tāpat kā pirmreizējai rīcībspējas ierobežojumu noteikšanai, arī pārskatīšanai pēc tiesu nolēmumu publikācijām nav iespējams analizēt šādas tendences pamatotību.

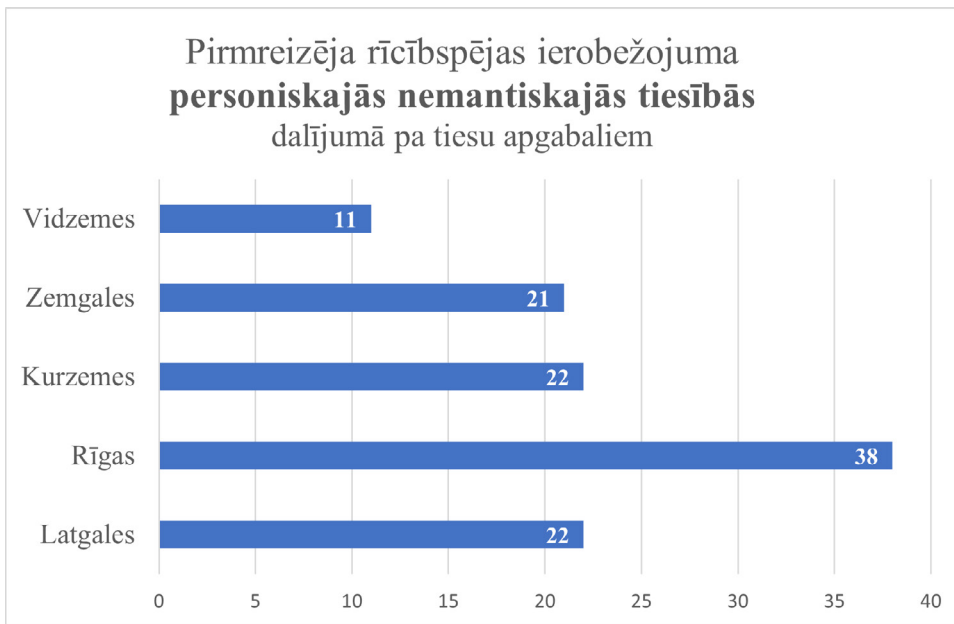
Rīcībspējas ierobežojumi pārskatīti un rīcībspēja ierobežota personām visās četrās iepriekš minētajās mantiskajās jomās visos tiesu apgabalos kopā pēc 28 tiesu nolēmumu publikācijām, kas sadalās pa tiesu apgabaliem sekojoši:

- 12 Rīgas tiesu apgabalā;
- 10 Zemgales tiesu apgabalā;
- 2 Latgales tiesu apgabalā;
- 2 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 1 Vidzemes tiesu apgabalā;
- 1 Nav zināms tiesu apgabals.

3.3. Pirmreizēja rīcībspējas ierobežošana nemantiskajās tiesībās

Pirmreizēji rīcībspēja personām ir ierobežota personiskajās nemantiskajās tiesībās – savu interešu pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās –, laika periodā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam kopumā norādīta 114 tiesu nolēmumu publikācijās dalījumā pa tiesu apgabaliem, kas sadalās sekojoši:

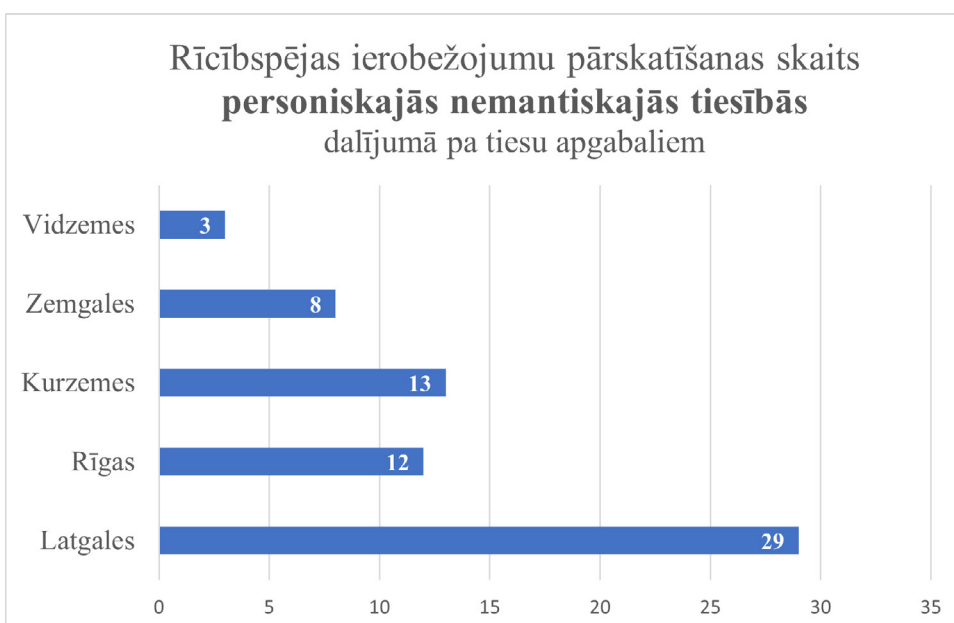

- 38 Rīgas tiesu apgabalā;
- 22 Latgales tiesu apgabalā;
- 22 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 21 Zemgales tiesu apgabalā;
- 11 Vidzemes tiesu apgabalā.

Kā redzams pēc diagrammas, lielākais ierobežojumu skaits ir bijis Rīgas tiesu apgabalā, kam seko Kurzemes, Latgales un Zemgales tiesu apgabali. Diemžēl, no tiesu nolēmumu publikācijām secināms, ka, lielākajā daļā publikāciju tiesas personai ierobežo rīcībspēju savu interešu pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās, vispārīgā formā, nenosakot ierobežojumus konkrētāk.

3.4. Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana nemantiskajās tiesībās

Rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana, personām ierobežojot rīcībspēju personiskajās nemantiskajās tiesībās – savu interešu pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās –, laika periodā no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam kopumā norādīta 65 tiesu nolēmumu publikācijās dalījumā pa tiesu apgabaliem, kas sadalās sekojoši:

- 29 Latgales tiesu apgabalā;
- 13 Kurzemes tiesu apgabalā;
- 12 Rīgas tiesu apgabalā;
- 8 Zemgales tiesu apgabalā;
- 3 Vidzemes tiesu apgabalā.

Lielākajā daļā no tiesu nolēmumu publikācijām nevar noteikt vai secināt to, ka pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, tie tiek grozīti, atcelti daļā vai saglabājami iepriekšējā apmērā, jo publikācijās tiek norādīts vien tas, ka rīcībspējas ierobežojumi tiek pārskatīti, saglabāti vai grozīti.

4. Aizgādnības veidu noteikšana un to biežums

Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2010. gada 27. decembra spriedumā Nr. 2010-38-01 atzina, ka par galveno rīcībspējas atņemšanas mērķi atzīstama pašas personas ar garīgās veselības traucējumiem tiesību aizsardzība. Rīcībspēja tiek ierobežota, lai ar aizgādņa starpniecību nodrošinātu šādas personas lietu pārzināšanu, kā arī pasargātu personu no tādas rīcības sekām, kuru tā nav spējusi apzināties un vadīt.³⁹ Līdz ar to, tiesa, izvērtējot personas spējas, vispirms nosaka, vai un kādā apjomā aizgādnis ar aizgādnībā esošo rīkojas kopā, un tikai pēc tam – vai un kādā apjomā aizgādnis rīkosies patstāvīgi.⁴⁰

Analizējot tiesu nolēmumu publikācijas par laika periodu no 2021. gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augustam, ir secināts, ka 208 publikācijās ir publicēta norāde par aizgādnības nodibināšanu, no kurām vienā publikācijā nav minēts aizgādnības veids. Savukārt divās tiesu nolēmumu publikācijās nav vispār publicēta informācija par aizgādnības nodibināšanu, līdz ar to nav norādīti arī aizgādnības veidi.

Kopumā 207 tiesu nolēmumu publikācijās ir noteikta atsevišķā aizgādnība 192 tiesu nolēmumos, bet kopīgā aizgādnība tikai 15 tiesu nolēmumos, kas ir 7% no visiem tiesu nolēmumiem.

³⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 27. decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01.

Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-38-01_Spriedums.pdf, aplūkots – 16.10.2022.

⁴⁰ Civillikums: LV likums. Valdības Vēstnesis Nr. 41, 20.02.1937., 358.1 pants.

Neraugoties uz to, ka pēc 2012. gadā veiktās rīcībspējas institūta reformas, ir pagājuši gandrīz desmit gadi, kopš ir iespējams vienā spriedumā iekļaut trīs dažādus rīcībspējas īstenošanas veidus – persona kādā noteiktā daļā rīkojas patstāvīgi; persona kādā noteiktā daļā rīkojas kopā ar aizgādni (kopīgā lemtspēja); aizgādnis noteiktā daļā rīkojas atsevišķi (atsevišķā lemtspēja) –, praksē joprojām tiesas lielākoties nosaka, ka aizgādnis rīkojas atsevišķi.

No 207 tiesu nolēmumu publikācijām, tikai dažās ir paskaidrots, kuri ir tie gadījumi, kad persona rīkojas kopā ar aizgādni un, kad aizgādnis rīkojas patstāvīgi. Daži pozitīvie piemēri:

- 1) tiesu nolēmuma publikācijā ir norādīts, ka “aizgādnis rīkojas patstāvīgi maksājumu saņemšanā un pārstāvot valsts, pašvaldību institūcijās, tiesā, attiecībās ar fiziskām un juridiskām personām, izņemot Civillikuma 356.¹ pantā paredzētās tiesības aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu, bet pārējās jomās aizgādnis rīkojas kopīgi ar personu⁴¹”;
- 2) tiesu nolēmuma publikācijā ir norādīts, ka “sprieduma rezolutīvās daļas 1., 2., 3., 4. un 5. punktā noteiktajās jomās aizgādnis rīkojas patstāvīgi, bet 6. punktā noteiktajā pārstāvībā ārstniecības vai medicīnas iestādēs *persona*, rīkojas kopā ar aizgādni⁴²”;
- 3) tiesu nolēmumu publikācijā ir norādīts, ka “aizgādnis rīkojas kopā ar *personu* jomās, kurās ierobežota rīcībspēja”, bet jau pēc apgabaltiesas sprieduma ir noteikts, ka “aizgādnim patstāvīgas tiesības rīkoties personas vietā tiesās, noteiktā ierobežojuma apjomā⁴³”;
- 4) tiesu nolēmumu publikācijā ir norādīts, ka “maksājumu izdarīšanā un saņemšanā virs 7 EUR aizgādnis rīkojas kopā ar aizgādnībā esošo personu”, un, ka “darījumu slēgšanā, rīcībā ar mantu un tās pārvaldībā, komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšanā aizgādnis rīkojas patstāvīgi⁴⁴”.

Vienā no tiesu nolēmumu publikācijām ir norādīts, ka tiesa nodibina aizgādnību, “nosakot, aizgādnim rīkoties kopā ar *personu* (tai skaitā valsts, pašvaldības, tiesu iestādēs, ārstniecības iestādēs, bankās, citās institūcijās, iestādēs) jomās un apjomā, kurā *personai* ierobežota rīcībspēja”. Tai pat laikā, pētot ierobežotās jomas, ir redzams, ka personai rīcībspēja nav ierobežota attiecībā uz savu interešu pārstāvību valsts, pašvaldības, tiesu iestādēs, ārstniecības iestādēs, bankās, citās institūcijās, iestādēs. Rīcībspēja ir ierobežota: “tādos darījumos, rīcībā ar bankas kontiem, bezskaidras naudas līdzekļiem, jebkura veida norēķinos, maksājumos, pienākošos visu veidu maksājumu, līdzekļu saņemšanā, kas pārsniedz kopā valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru; visos aizdevuma, kredītu darījumos, rīcībā ar visa veida mantu, visa veida darījumos ar nekustamo īpašumu, tā pārvaldīšanā, iekļāšanās, apgrūtināšanās ar lietu tiesībām.” Tā kā nav pieejams pilnais tiesas spriedums, tad grūti izprast vai tā ir kļūda publikācijā vai tomēr pastāv problēma ar aizgādnības noteikšanu, jo nav zināma tiesas argumentācija. Protams, nevar izslēgt arī to, ka vienkārši ir izvēlēts neveiksmīgs formulējums, kas ļauj to interpretēt plašāk kā tiesa to ir gribējusi.

⁴¹ Oficiālais paziņojums Nr. 2021/87.TS2. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/87.TS2?search=on>, aplūkots – 20.10.2022.

⁴² Oficiālais paziņojums Nr. 2021/24.TS1. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/24.TS1?search=on>, aplūkots – 20.10.2022.

⁴³ Oficiālais paziņojums Nr. 2021/148.TS2. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/148.TS2?search=on>, aplūkots – 20.10.2022.

⁴⁴ Oficiālais paziņojums Nr. 2021/92.TS1. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/92.TS1?search=on>, aplūkots – 26.10.2022.

Analizējot aizgādības veidu pēc civilprocesa veidiem – pirmreizējā rīcībspējas ierobežošanas un rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana –, ir redzams, ka nosakot pirmreizējos rīcībspējas ierobežojumus pārsvarā tiek noteikta atsevišķā aizgādība.

Līdzīga situācija ir arī pārskatot rīcībspējas ierobežojumus. Pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, 95% gadījumu tiesa lemj par labu atsevišķai aizgādībai.

Iepriekš minētajos gadījumos, pēc tiesu nolēmumu publikācijām, nav iespējams izvērtēt tiesas argumentus, taču no tiesām pieprasītajos pilnajos tiesas spriedumos tiesa arī nav sniegusi argumentus aizgādības veida noteikšanai. Lielākajā daļā gadījumu norādīts, ka tiesa nosaka aizgādībai tiesības rīkoties atsevišķi visā noteiktā rīcībspējas ierobežojuma apjomā.

5. Tiesu nolēmumu publikāciju un pilno tiesu nolēmumu analīze

Analizējot tiesu nolēmumu publikācijas, ir secināms, ka pārsvarā tās ir vispārīgas un patiesais ierobežojumu apmērs nav saprotams, un ir interpretējams. Atsevišķos gadījumos, tiesu nolēmumu publikācijās ir publicēta papildus informācija, kas nevieš skaidrību par noteikto ierobežojumu. Līdz ar to, tiesām tika pieprasīti padziļinātākai izpētei, pēc tiesu nolēmumu publikācijās norādītajiem lietu numuriem, vairāki pilnie tiesu nolēmumi, pēc kuriem tika pētīta tiesas argumentācija, nosakot vai pārskatot rīcībspējas ierobežojumus. Kopā tiesām tika pieprasīti 30 pilnie tiesu nolēmumi, no kuriem analizēšanai tika saņemti 21, no kuriem 6 bija par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu, bet 20 par pirmreizēju rīcībspējas ierobežošanu. Viens tiesas nolēmums bija pieprasīts par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu, taču saņemtais bija iepriekšējais spriedums, ar kuru tika personai pirmreizēji ierobežota rīcībspēja. Līdz ar to šo lēmumu analizēt nebija lietderīgi.

Lielākajā daļā tiesu nolēmumu publikācijās par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu ir norādītas tikai ierobežotās jomas, un pēc publikācijām ne visos gadījumos ir saprotams, kas ir grozīts, kas atcelts daļēji vai saglabāts.

Analizējot tiesu nolēmumu publikācijas, tikai dažās publikācijās tika atrodamas atsevišķas piebildes vispārīgajam jomu uzskaitījumam. Pārsvarā tās ir norādes par naudas summām, ar kurām persona ar ierobežotu rīcībspēju var pati patstāvīgi rīkoties. Taču ir arī daži konkrēti papildinājumi, kas norādīti pie ierobežojumu jomām:

- Pirmreizēji nosakot personai rīcībspējas ierobežojumus jomā, kas skar personai savu interešu pārstāvību valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās, tikai divās tiesu nolēmumu publikācijās ir īpaši papildināts ar piebildi – *“t.sk. Krievijas Federācijas vēstniecībā” vai “tajā skaitā Ukrainas vēstniecībā Latvijā”*;
- Pirmreizēji nosakot personai rīcībspējas ierobežojumus jomā, kas skar rīcību ar mantu un tās pārvaldību, tai skaitā nekustamā īpašuma atsavināšana, iekļāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām, ir norādīts – *“tajā skaitā, transportlīdzekli “VW Passat Variant”, ar reģ. Nr. XX XXXX”*. No tiesu nolēmuma publikācijas nav skaidrs, kāpēc ir tieši šāds ierobežojums noteikts, jo persona netiek ierobežota darījumu slēgšanā.

Tikai dažās tiesu nolēmumu publikācijās par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu personai tika norādīts, ka, pārskatot personai rīcībspējas ierobežojumus, tie tiek saglabāti iepriekšējā apmērā, grozīti vai atceļami kādā daļā. Vienā gadījumā tiesa grozot rīcībspējas ierobežojumu apjomu – *“maksājumu izdarīšanā un saņemšanā; darījumu, kas saistīti ar ārstēšanās (tajā skaitā rehabilitācijas pakalpojumu) un/ vai sociālās aprūpes pakalpojumu saņemšanā, slēgšanā”* –, tos papildināja ar jauniem ierobežojumiem, kas skar visas mantiskās jomas, t.sk. *“komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšanā”, kā arī “pārstāvībā valsts un pašvaldības iestādēs, tiesās, kredītiestādēs, apdrošināšanas sabiedrībās, citās finanšu institūcijās, medicīnas un ārstniecības iestādēs (līgumu slēgšana, maksājumu veikšanā, ievietošana ārstniecības, rehabilitācijas un sociālās aprūpes iestādēs, nepieciešamo medicīnisko manipulāciju veikšana)”*. Konkrētai publikācijai tika izpētīts pilnais tiesas spriedums, jo nebija saprotams, kāpēc personai ir jāierobežo rīcībspēja visās iespējamās jomās,

ja nav bijusi nepieciešamība ierobežojumus papildināt ātrāk par tiesību aktos noteiktajiem septiņiem gadiem. Pētot pilno tiesas spriedumu konkrētajā lietā, tika konstatēts, ka tiesa nav motivējusi savu lēmumu rīcībspējas ierobežojuma apmēra paplašināšanai. No sprieduma ir secināms, ka pieteicējs ir lūdzis tiesu papildināt rīcībspējas ierobežojumu apmēru, norādot, ka tas ir *“jāpaplašina gadījumam, ja radīšoties nebijusi vajadzība, lai atkārtoti nebūtu jāvēršas tiesā”*. Tiesa savu lēmumu balsta tikai uz to, ka personai veselības stāvoklis faktiski nav uzlabojies un veselības traucējumi, kas bija par pamatu iepriekšējā sprieduma taisīšanai, nav zuduši. Pārskatot personas rīcībspējas ierobežojumu, tiesa guvusi pārliecību, ka persona nevar rīkoties patstāvīgi un nav sagaidāms, ka šāda iespēja varētu rasties paredzamā nākotnē, līdz ar ko, tiesa atzina, ka iepriekšējā spriedumā noteiktais ierobežojums ir grozāms. Uzmanība vērojama uz to, ka tiesa ir vērtējusi tikai personas veselības stāvokli, kurš personai ir bijis ļoti slikts jau kopš deviņu mēnešu vecuma, un līdz šim brīdim nekas tajā nav mainījies. Tiesa ir norādījusi ka persona ir pastāvīgi kopjama un barojama, ka personai spējas rīkoties patstāvīgi nav, viņa nespēj ne rakstīt, ne runāt. Kopsakarā ar noteiktajiem ierobežojumiem, nav vērtēts tas, vai vispār personai ir vai plānojas būt kādi īpašumi, vai persona vispār var kaut kur satikt svešas personas, kas varētu apdraudēt viņas intereses utt. Līdz ar to nav saprotama tiesas nostāja paplašināt personai rīcībspējas ierobežojumus, jo argumentējusi to tiesa nav.

Līdzīga situācija ir vēl vairākos tiesu nolēmumos, kad tiesa motīvu daļā norāda, piemēram:

- 1) *“rīcībspēja ierobežojama tādā apjomā, kas nodrošinātu personas tiesību un interešu aizsardzību pēc iespējas plašāk visās mantisko tiesību darbības jomās”*. Pēc tiesas nolēmuma ir saprotams, ka persona jau desmit gadus bez pārtraukuma ārstējas slimnīcā un netiek paredzēts, ka personai veselības stāvoklis varētu uzlaboties. Tāpat pēc tiesas nolēmuma var saprast, ka nav skatīts jautājums par to, vai personai vispār ir jēlkādi īpašumi, kas būtu viņai jāpārvalda, un, vai personai vispār ir iespēja veikt komercdarbību vai saimniecisko darbību;
- 2) *“tiesa uzskata, ka lietā iesniegtie pierādījumi un lietas dalībnieku paskaidrotais pamato to, ka personas saslīmšanas rezultātā radušies smagi veselības traucējumi, kuru dēļ viņa nespēj savu darbību vadīt, pati sevi aprūpēt, pārvaldīt savu mantu, saņemt un veikt maksājumus, vai noslēgt kādus darījumus, ja tādi raštos.”* Arī šajā gadījumā netiek tiesas nolēmumā minēts, ka tiesa vispār būtu izskatījusi jautājumu par to vai personai vispār ir manta, kuru būtu jāpārvalda, lai ierobežotu personai šajā jomā rīcībspēju. Rezultatīvajā daļā tiesa nosprieda ierobežot rīcībspēju personai *“darījumu slēgšanā, t.sk., nekustamā īpašuma atsavināšanā, ieķīlāšanā un apgrūtināšanā ar lietu tiesībām”*, kas atbilstoši Civilprocesa likumam ir atšķirīgi ierobežojumi⁴⁵, kas būtu atšķirīgi arī jāvērtē. Kā norādīts Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2020. gada spriedumā lietā Nr. SKC-[..]/2021 – *“nozīmi iegūst ikviens spriedums, kas ir stājies likumīgā spēkā, tostarp arī spriedums, kura rezolutīvajā daļā pretēji procesuālajā normā paredzētajam ierobežojumu apjoms nav konkretizēts.”*⁴⁶

⁴⁵ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330, 03.11.1998., 268. panta otrās daļas 2. un 3. punkts.

⁴⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2020. gada spriedums lietā Nr. SKC-[..]/2021. Nav pieejams.

No analizētajiem tiesu nolēmumiem, visos, kuros tika izskatīta rīcībspējas ierobežošana komercdarbības un saimnieciskās darbības veikšanā⁴⁷, izņemot vienu nolēmumu, kurā prokurors atzinumā noteica, ka šo jomu personai nav pamata ierobežot, pārējos rīcībspēja šajā jomā tika ierobežota, pie tam, bez motivēta pamatojuma. Ļoti līdzīgi ir ar jomu – rīcība ar mantu un tās pārvaldība, it īpaši nekustamā īpašuma atsavināšana, ieķīlāšana un apgrūtināšana ar lietu tiesībām⁴⁸. Tikai dažos tiesu nolēmumos bija norādīts, vai personai, kuras rīcībspēja tiek vērtēta, vispār ir manta – kustama vai nekustama. Pārsvarā gadījumu tiesa nav norādījusi motivāciju šim ierobežojumam, kas norāda uz to, ka šī joma vispār netiek izskatīta pēc būtības.

Tiesas nolēmumam par rīcībspējas ierobežojumu jāpierāda saikne starp faktiskajām spējām un rīcībspējas ierobežošanu. Personas rīcībspēja ierobežojama minimālajā apmērā tikai vienīgi, lai sasniegtu to mērķi, kura dēļ notiek iejaukšanās personas privātajā sfērā.⁴⁹ Līdz ar to, izskatot jautājumu par rīcībspējas ierobežošanu, būtu jo īpaši jāpievērš uzmanība tam, vai tiesām personas interesēs ir ierobežot rīcībspēju tikai tādēļ, "ja tāda vajadzība rastos".

Vissaprotamākā tiesas argumentācija tiesu nolēmumos ir ar jomām – maksājumu izdarīšana un saņemšana un darījumu slēgšana⁵⁰, jo to ir vieglāk un saprotamāk argumentēt, ja personai ir smagi vai ļoti smagi veselības traucējumi. Taču jāpiebilst, ka arī šo jomu ierobežošana būtu jāpamato vairāk kā atsaukšanos uz veselības problēmām, kas noteiktas dažādos atzinumos un izziņās. Vairākos nolēmumos ir redzams, ka sniedzot šādus atzinumus vai izziņas, tās sniedzējs paplašina savas pilnvaras, piemēram, ģimenes ārsts norāda, ka *"pacients nav rīcībspējīgs, pacientam nepieciešams aizbildnis"*. Šāds viedoklis var ietekmēt izziņas saņēmēju, kas, savukārt, var novest pie nepareiza sprieduma.

No analizētajiem tiesu nolēmumiem tikai viena tiesa bija motivējusi, kādēļ tiesa uzskata, ka persona ir ierobežojama pārstāvībā valsts un pašvaldību iestādēs, medicīnas un ārstniecības iestādēs, izņemot personiskajās nemantiskajās tiesībās, kā arī aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpībām, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu. Tiesa norādīja, ka *"lietā noskaidrotie apstākļi liecina, ka ieinteresētā persona līdz šim nekad nav spējusi sevi pārstāvēt norādītajās iestādēs. Nodrošinot viņas tiesības, par to iepriekš gādājusi aizbildne, tajā skaitā gādājusi, lai ieinteresētā persona saņem veselības aprūpi. Ziņas par ieinteresētās personas veselības stāvokli dod pamatu secinājumam, ka gadījumā, ja aizgādnis nepārstāvēs ieinteresēto personu valsts, pašvaldības un medicīnas iestādēs, tad viņas tiesības netiks ievērotas, viņa nesaņems pienākošos pakalpojumus un veselības aprūpi"*.

Tiesai, vadoties no konkrētajiem apstākļiem un iesniegto pierādījumu satura, jākonstatē, kādas tieši personas tiesības aizskartas, vai ierobežojums ir vienīgais veids, kā aizsargāt personas intereses, jāizvērtē konkrētās personas spēju apjoms, turklāt ierobežojums jānosaka tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgs pašai personai. Tāpat tiesai, nosakot rīcībspējas ierobežojumu, jāvērtē, vai un kādā apjomā aizgādnim jāpieņem lēmumi kopā ar aizgādnībā esošo⁵¹. No minētās atziņas ir secināms, ka tiesai

⁴⁷ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330, 03.11.1998., 268. panta otrās daļas 4. punkts.

⁴⁸ Turpat, 268. panta otrās daļas 3. punkts.

⁴⁹ Latvijas Republikas Augstākā tiesas 2017. gada Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC [I]/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5429>, aplūkots – 16.10.2022.

⁵⁰ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330, 03.11.1998., 268. panta otrās daļas 1. un 2. punkts.

⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 20. novembra spriedums lietā Nr. SPC-55/2013. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/134463.pdf>, aplūkots – 28.10.2022.

ir jākonstatē apstākļi un konkrēti fakti, lai noteiktie ierobežojumi būtu noteikti tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgāk pašai personai.

Lemjot par iespējamiem rīcībspējas ierobežojumiem, cik vien iespējams, jāņem vērā pašas personas vēlmes.⁵² Lielākajā daļā analizēto tiesu nolēmumu nav atrodams personas viedoklis. Nav arī saprotams, vai persona vispār ir informēta par rīcībspējas ierobežošanas procesu. Labākajā gadījumā tiesu nolēmumos tiek norādīts, ka ir sarunu protokols, kurā pārsvarā gadījumu ir norāde par personu, ka viņa nerunā, nereaģē un nav iespējams viedokli noskaidrot. Konkrētajā tiesu nolēmumā tika norādīts, ka no pieteicēja teiktā ir saprotams, ka persona nerunā, nereaģē, bet viņai ir emocijas un viņa pazīst cilvēkus sev līdzās. Taču bāriņtiesas atzinumā bija norādīts tikai tas, ka persona nav kontaktējama un nerunā, ko tiesa arī ņēma vērā ierobežojot rīcībspēju. Ir pamats domāt, ka šajā gadījumā bija iespējams dabūt kādu viedokli no personas, jo pastāv dažādi alternatīvās komunikācijas risinājumi informācijas iegūšanai no personām, kuras nerunā vai runā ļoti slikti.

Gadījumos, kad tiesa spriedumā norāda apmēru, kādā persona patstāvīgi drīkst rīkoties ar naudu gan maksājumos, gan darījumos, nevienā gadījumā netiek noteikts periods, kādam šī summa ir domāta. Piemēram, nosakot, ka persona nav ierobežojama maksājumu veikšanā un darījumos līdz 25 EUR, nav skaidrs, vai tas ir dienā, nedēļā vai mēnesī. Citā nolēmumā bija noteikta summa, ar kuru persona var rīkoties patstāvīgi, līdz piecām minimālajām algām, tad, protams, var izsecināt, ka periods varētu būt viens mēnesis. Būtu saprotamāk, ja tiesa spriedumos noteiktu arī konkrētu periodu.

Attiecībā uz aizgādņības veida noteikšanu tiesu nolēmumos, ir secināms, ka arī šajā ziņā tiesas motivācija ir bieži vien nesaprotama vai iztrūkst vispār. Piemēram, Ambulatorās tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumā teikts, ka *“persona ir spējīga patstāvīgi izdarīt un saņemt nelielā apmērā (līdz 20–25 euro) maksājumus, kas nepieciešami ikdienas vajadzībām, citus maksājumus jāveic kopā ar aizgādni,” un “viņa spēj veikt ikdienas darījumus nelielā apmērā līdz 20–25 euro (vienoties par pirkumu, cenu) patstāvīgi”*. Arī pieteicējs norāda, ka persona *“spēj pats sevi aprūpēt, dzīvo viens, māk rīkoties ar nelieliem naudas līdzekļiem, bet iestādēs nemāk aizstāvēt savas intereses, nemāk plānot naudas līdzekļu izlietojumu atbilstoši savām vajadzībām,”* kā arī norāda to, ka personai nepieciešama atbalsta persona. Tiesas ieskatā *“... personai ir saglabājama rīcībspēja darījumu veikšanā un maksājumu saņemšanā līdz 25 euro, bet pārējos jautājumos aizgādņa un personas rīcības saskaņošana var būt apgrūtināša.”* Diemžēl, tiesa nepaskaidro vairāk neko par to, kas tās ieskatā liecina par to, ka *“rīcības saskaņošana var būt apgrūtināša.”* Līdz ar to ir noteikta atsevišķā aizgādņība.

Vairākos tiesu nolēmumos ir norādīts, ka *“tiesa uzskata, ka nosakot aizgādņim tiesības rīkoties personas vietā, aizgādņis arī iegūst pārstāvības tiesības, tai skaitā arī tiesības kārtot visus jautājumus valsts un pašvaldības iestādēs, tiesās, finanšu, sociālās palīdzības, medicīnas un ārstniecības iestādēs un citās iestādēs vai institūcijās, kas saistīti ar jomu, kurā ierobežota personas rīcībspēja.”* Šāds apgalvojums nav īsti saprotams, jo tiesu spriedumos tas netiek sīkāk paskaidrots.

⁵² Latvijas Republikas Augstākā tiesas 2017.gada Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-[I]/2017. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5429>, aplūkots – 16.10.2022.

Vienā tiesu nolēmumā, pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, rezultatīvajā daļā ir nodibināta aizgādība, bet nav noteikts aizgādības veids. Savukārt citā spriedumā ir nodibināta aizgādība un noteikts aizgādības veids, bet rezultatīvajā daļā nav noteikti personai rīcībspējas ierobežojumi, kā to paredz Civilprocesa likuma 268. panta pirmā daļa⁵³.

Pētot saņemtos tiesu nolēmumus, tika konstatēts, ka astoņos no tiem ir izskatīta rīcībspējas ierobežošanas vai ierobežojumu pārskatīšana rakstveida procesā. Tiesu nolēmumu publikācijās šāda informācija bija norādīta tikai trīs publikācijās. Ņemot vērā to, ka rīcībspējas jautājumi tiek skatīti sevišķā tiesāšanās kārtībā⁵⁴, kā arī slēgtā tiesas sēdē, nācās izpētīt rakstveida procesu pamatojumu:

- 1) Sešos tiesu nolēmumos par pamatojumu rakstveida procesam tika norādīts Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likuma 10. panta pirmā daļa, kas nosaka, ka *“civillietu [...] tiesa var izskatīt rakstveida procesā, ja iespējams nodrošināt lietas dalībnieku procesuālo tiesību ievērošanu un tiesa nav atzinusi par nepieciešamu lietu iztiesāt tiesas sēdē. Par civillietas [...] iztiesāšanu rakstveidā tiesa laikus informē lietas dalībniekus, nosakot termiņu papildu paskaidrojumu vai citu procesuālo lūgumu iesniegšanai”*⁵⁵;
- 2) Vienā tiesu nolēmumā par pamatojumu rakstveida procesam tika norādīts Ministru kabineta 2020. gada 6. novembrī rīkojuma Nr. 655 “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu” punkts 5.19.1. – *“epidemioloģisko drošības mērķu sasniegšanai noteikt šādu tiesvedības procesu organizēšanu: tiesa maksimāli izmanto rakstveida procesu vai lietas izskata attālināti”*⁵⁶;
- 3) Vienā tiesu nolēmumā par pamatojumu rakstveida procesam tika norādīts tiesneša lēmums, ar kuru nolikta lietas izskatīšana rakstveida procesā, nosakot lietas dalībniekiem termiņu lūgumu, paskaidrojumu sniegšanai, ja tādi ir, un nosakot prokuroram iesniegt atzinumu lietā.

Visos norādītajos gadījumos, pēc tiesu nolēmumos norādītā, tiesa ir nodrošinājusi procesuālo tiesību ievērošanu, kas ļāva izskatīt lietas rakstveida procesā. Bažas rada tas, cik šīs procesuālās tiesības varēja izmantot pati persona, kurai tika izskatīta lieta par rīcībspējas ierobežošanu vai ierobežojumu pārskatīšanu, jo lielā daļā gadījumu, viņas neprot ne rakstīt, ne lasīt, bet, iespējams, viedokli paust var.

Salīdzinot tiesu nolēmumos publicēto informāciju par rīcībspējas ierobežošanas apjomu un aizgādības nodibināšanu, ar tiesas nolēmumu rezultatīvo daļu, ir secināms, ka publikācijās informācija sakrīt ar tiesu nolēmumu rezultatīvo daļu, tajā skaitā pēc 2021. gada 20. aprīļa, kad tiesām nebija pienākums sniegt tiesu nolēmumu publikācijas.

⁵³ Civilprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330, 03.11.1998., 268. panta pirmā daļa.

⁵⁴ Turpat, 251. panta pirmās daļas 2. punkts.

⁵⁵ Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 110A, 09.06.2020.

⁵⁶ Ministru kabineta 06.11.2020. rīkojums Nr. 655 “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu”. Latvijas Vēstnesis Nr. 216A, 06.11.2020., zaudējis spēku 07.04.2021.

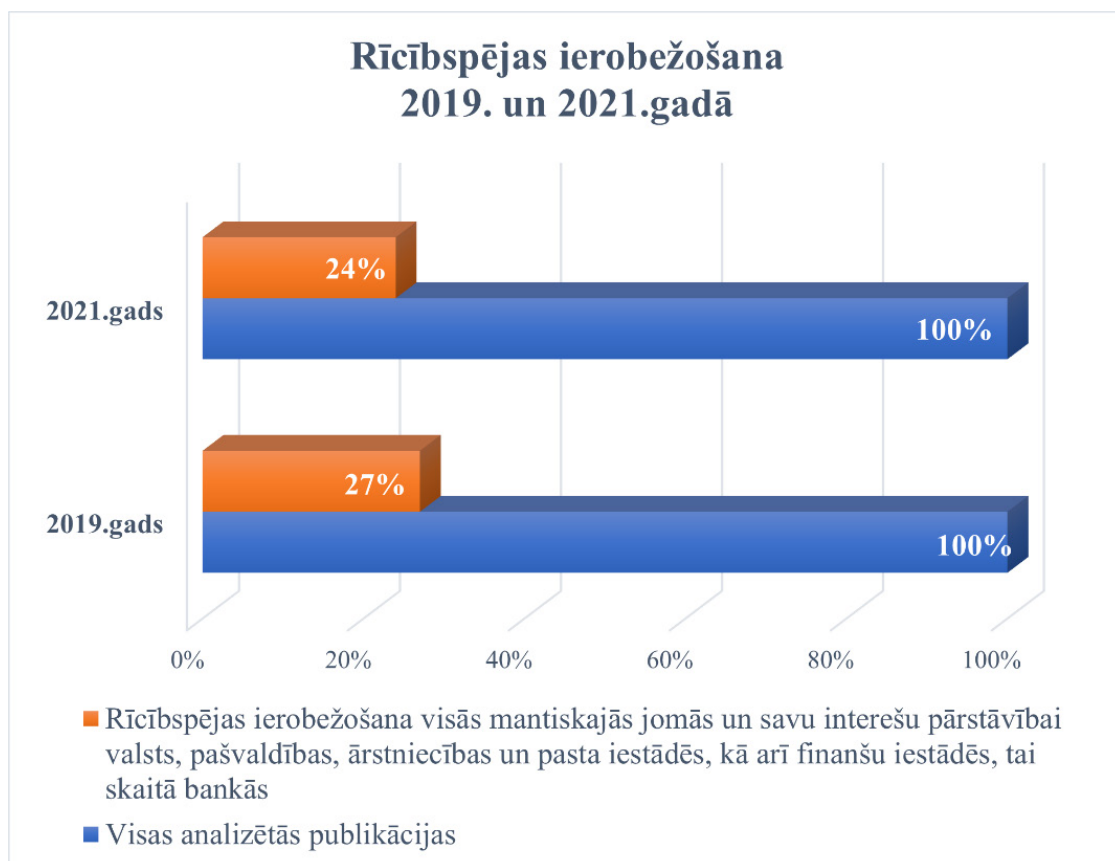
6. Salīdzinājums ar 2019. gadā veiktā pētījuma datiem

2019. gadā Rīgas Stradiņa universitātē maģistra darba "Atbalstītās lēmumu pieņemšanas tiesiskie un praktiskie aspekti un to iestrāde Latvijas Republikas tiesību aktos" ietvaros tika veikta oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" publicēto ar rīcībspējas ierobežošanu/pārskatīšanu saistīto tiesu nolēmumu izpēte par laika periodu no 2019. gada jūlija vidus līdz novembra vidum, kopā izpētot 100 tiesu nolēmumus. Šis pētījums dos iespēju salīdzināt tiesu praksi rīcībspējas jautājumus ar laika posmā no 2021.gada 4. janvāra līdz 2021. gada 19. augusta datiem, kas ņemti no oficiālā laikraksta tiesu nolēmumu publikācijām.

2021. gadā publicēto tiesu nolēmumu publikācijas, salīdzinot publikācijas ar 2019. gadu, jāteic, ir kļuvušas daudz kvalitatīvākas un skaidrākas, līdz ar to ir pamats domāt, ka arī tiesas spriedumi rīcībspējas jautājumos ir kļuvuši kvalitatīvāki. Salīdzināmie kritēriji 2021. gada tiesu nolēmumu publikācijām ar 2019. gada tiesu nolēmumu publikācijām ir:

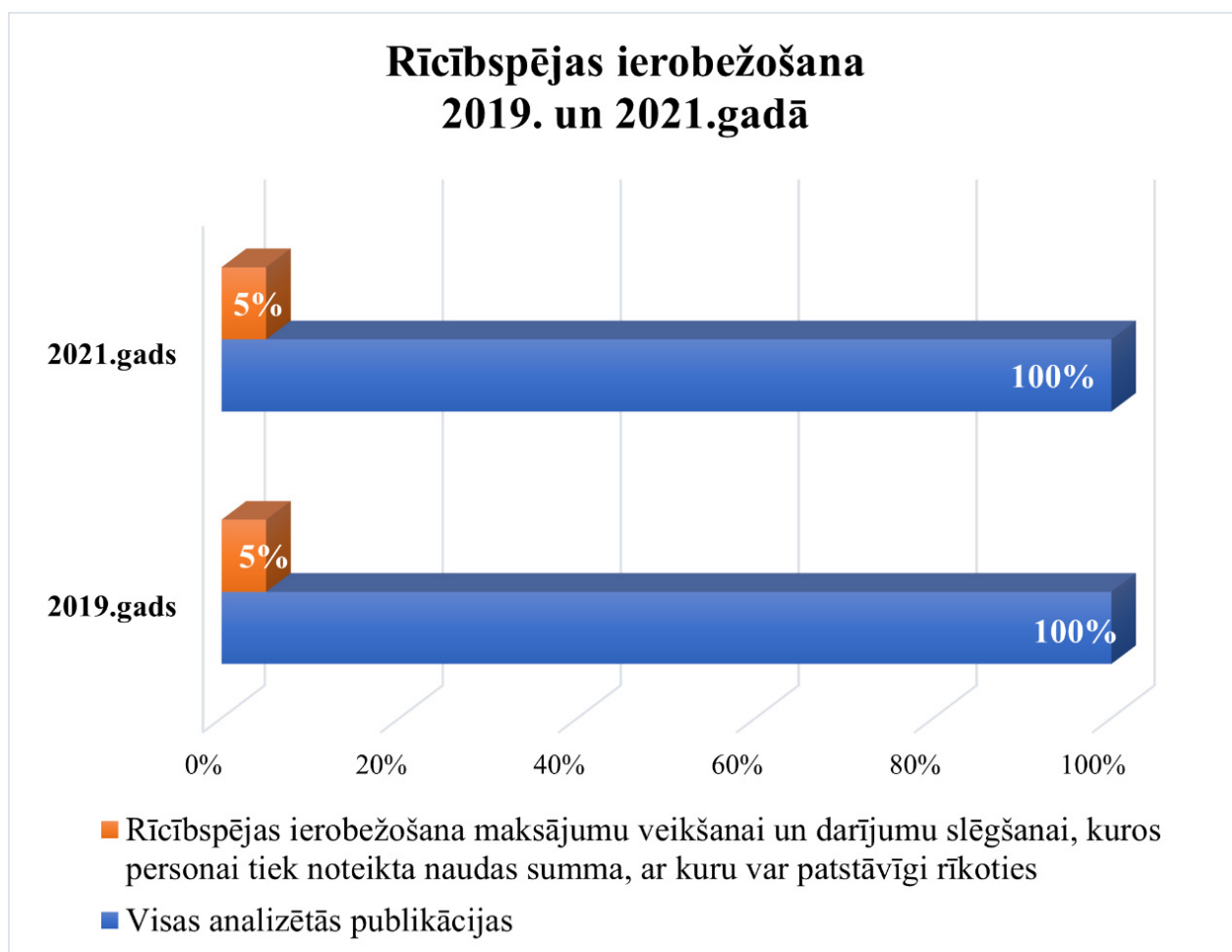
- Rīcībspējas ierobežojumu jomas;
- Rīcībspējas ierobežojumu maksājumu veikšanai un darījumu slēgšanai, kuros personai tiek noteikta naudas summa un to apmērs, ar kuru viņa pati var brīvi rīkoties;
- Aizgādņības veids – kopīga vai atsevišķa lemtspēja.

Rīcībspēja ierobežota visās mantiskajās jomās un savu interešu pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās, 2019. gadā tika norādīta 27% tiesu nolēmumu publikācijās, bet 2021. gadā 24%.

Salīdzinot ar 2019. gadu, uz kopējā fona 2021. gadā par 3% ir samazinājusies rīcībspējas ierobežošana visās mantiskajās jomās un savu interešu pārstāvībai valsts, pašvaldības, ārstniecības un pasta iestādēs, kā arī finanšu iestādēs, tai skaitā bankās, vienlaicīgi.

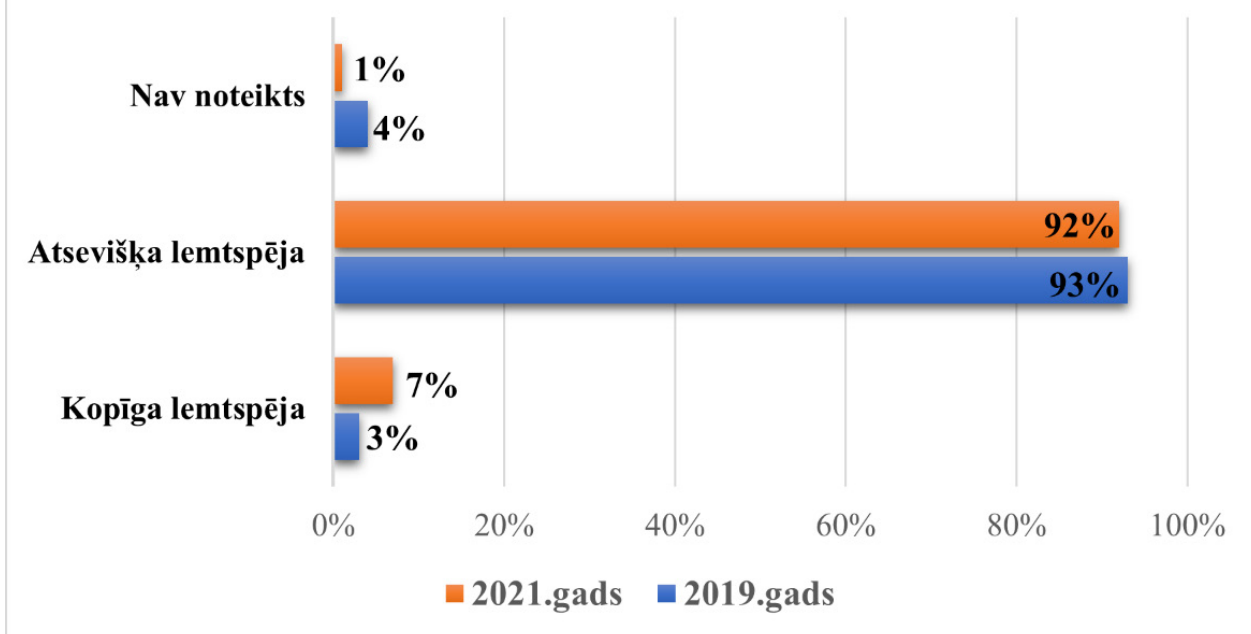
Tālāk tiek aplūkots kā divu gadu laikā ir mainījušies tiesu nolēmumi attiecībā uz rīcībspējas ierobežošanu maksājumu veikšanai un darījumu slēgšanai, kuros personai tiek noteikta naudas summa, ar kuru viņa pati var brīvi rīkoties.

Kā redzams, šajā ziņā nekādu izmaiņu nav. Raugoties uz naudas summām, ar kurām personas var rīkoties patstāvīgi, ir redzamas, ka, ja 2019. gadā naudas summas, ar kurām personas drīkstēja patstāvīgi rīkoties bija no 20 eiro līdz vienas pensijas apmēram, tad jau 2021. gadā šīs summas ir no septiņiem eiro līdz pat piecām minimālajām algām.

2021. gadā kopīgā lemtspēja ir noteikta 7% gadījumu, bet atsevišķā lemtspēja ir noteikta 93% gadījumu. Salīdzinot ar 2019. gadu kopīgā lemtspēja ir mazinājusies tikai par 3% gadījumu, bet atsevišķā lemtspēja 2021. gadā ir samazinājusies vien tikai par 1% gadījumu.

Aizgādņības veidi 2019. un 2021.gadā

Saskaņā ar 2019. un 2021. gada tiesu nolēmumu publikācijām rīcībspēja nav atjaunota nevienai personai. Tāpat nekas nav mainījies arī attiecībā uz to, ka tiesu spriedumi ir joprojām vienveidīgi, īpaši, ja tiesas spriedumi ir taisīti vienā datumā, kā arī šādas tendences ir novērojamas, skatoties tiesu griezumā, tas ir, vienā tiesā tiek pieņemti ļoti līdzīgi spriedumi.

Nobeigums

Pētījuma ietvaros tika konstatēts, ka neskatoties uz to, ka no 2021. gada 20. aprīļa oficiālajā izdevumā tiesu lēmumi par rīcībspējas jautājumiem nav jāpublicē, daļa tiesu turpināja publicēt tiesu nolēmumus līdz 2021. gada 19. augustam, bet jau anonimizētā veidā, kas netraucēja veikt pētījumu attiecībā uz ierobežojumu jomām un aizgādnības veidiem.

No 210 "Latvijas Vēstnesī" publicētajiem tiesu nolēmumiem 65% tiesu nolēmumu bija par pirmreizēju rīcībspējas ierobežošanu un 35% par ierobežojumu pārskatīšanu. Gan pirmreizēji vērtējot, vai rīcībspēja būtu ierobežojama, gan pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, visbiežāk tiek noteikti ierobežojumi maksājumu izdarīšanā un saņemšanā un darījumu slēgšanā. Pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, tika novērota tendence ierobežojumus saglabāt iepriekšējā apmērā, vai vienā gadījumā tie tika papildināti ar jauniem.

Tiesu nolēmumu publikācijas rāda, ka 93% gadījumu tiek noteikts aizgādnības veids – atsevišķā aizgādnība, un tikai 7% gadījumu ir noteikta kopīgā aizgādnība. Saskaņā ar analizētajām tiesu nolēmumu publikācijām un tiesu nolēmumiem, rīcībspēja nav atjaunota nevienai personai. Pirmreizēji nosakot rīcībspējas ierobežojumus atsevišķā aizgādnība ir noteikta 92% gadījumu un kopīgā vien 8% gadījumu. Pārskatot rīcībspējas ierobežojumus, gluži tāpat kā ar ierobežojumu saglabāšanu iepriekšējā apmērā, tā arī ar aizgādnības veidu – 95% tiek noteikta atsevišķā aizgādnība un 5% kopīgā.

Analizējot tiesu nolēmumus tika secināts, ka tiesu praksē rīcībspējas jautājumos joprojām pastāv vairākas problēmas:

- 1) tiek noteikts ļoti plašs ierobežojumu apjoms, bez sīkāka iztīrējuma;
- 2) tiesām nav skaidrs termina "personiskās nemantiskās tiesības" saturs;
- 3) ierobežojumi nereti tiek noteikti arī attiecībā uz tādām tiesībām, kuras saskaņā ar starptautisko cilvēktiesību dokumentiem, ierobežot nedrīkst;
- 4) pārsvarā tiek noteikts aizgādnības veids – atsevišķā lemtspēja, kad aizgādnis rīkojas patstāvīgi;
- 5) netiek motivēti vispār vai netiek pietiekami motivēti pieņemtie lēmumi;
- 6) tiek ierobežota rīcībspēja jomās, kurās hipotētiski personas darbības rezultātā varētu rasties nelabvēlīgas sekas.

Veicot salīdzinājumu ar 2019. gada veikto izpēti, nākas secināt, ka, diemžēl, situācija nav daudz mainījusies.

